

227.744

OSER

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

227.744

M

A

MAGYAR NYELV.

Jutalom értekezet.

I r t a

Stancsics Mihál.

*Bibliotheca Vaciensis
Museum Piarum.*

Ha nagyok akarunk lenni a józan ésszt, ha törpék
kívánunk maradni a szokást kövessük.

Pesten, 1831.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

Nyom. Beímel Jós

1227.744

ORSZÁGOS SZÉCHÉNYI KÖNYVTÁR		
M. Kéziratszló		
195	5	1178 SZ.

N a g y s á g o s

é s

Fő Tisztelendő

Villax Ferdinand

Zirczi Apáturnak,

a

Magyar tudományok

virágzását óhajtónak

tisztöletül

ajánlja

Stancsics Mihál.

1857. évi

1857. évi

1857. évi

1857. évi

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

1857. évi

E l ő s z ó.

Hazám, nemzetem, s ezek nyelve volt most is az, és léssen mindenkori foglalatosságom fő tárgya. Minő, és minőnek kellene hazánknak, nemzetünknek s nyelvünknek lenni, oly tárgy, melyt csak a szépeblelkük szoktak érteni, azon iparkodni pedig hogy olyan legyen mind a három, milynek lennie kell, legnemesbek s a szó legvalódib értelmében hazafik, de egyszersmind részint léleki, részint fisikai tehetség nem léte miat legkevésbek tulajdona.

Állításom elő részét, hogy milyen most hazánk, nemzetünk, s nyelvünk némünémükép töben; de a másik részt, milynek kellene lennie, igen kevésen érinték. Nemzetünk csak kis része az, a mivel e földi létünkben lennünk kellene, a nagyobb rész nem is sejti, vagy ha sejti, vagy lehetlennek tartja rendeltetésünket elérhetni, vagy más úton kíván oda jutni, a legnagyobb rész pedig, sőt a népmassa csak azt tudja, hogy él vagy is csak vegetál, egyebet nem. Azonban ez még türhető, de ha valaki önkényt, akarva, távozik, fut onnét, hová sietnie boldogsága kiszti, ez fájdalmas. Van ugyan csak, vagy talán azt is mondha-

tom, hogy vannak olyak kik hazánkot, nemzetünket s nyelvünket olyanná kívánják tenni, és tehetik is idővel, milyennek lennie kell. Vagynak kik édes kötelességökké tevék az emberek boldogítását.

Ez lészen az én foglalatosságom is, dicsekedés nélkül legyen mondva. Tudván azonban, mily nagy készület szükséges ily óriási munkához, csak későben bátorkodom és remélek foganattal munkálhatni, midőn iskoláimból, hol czéliránytalanul kelle vesződnöm kiszabadulván, ujonan kezdett józanészi tanulásomat elvégzendem. E néhány tökéletlenül s szinte, csak gondatlanul irt sorok eme szép hazafiui tet éretlen gyümölcsei.

E folyó 1831. esztendő Junius előjén nemes Malagécz Antal B. V-megyei Miskolczi születés a pesti főiskolákban első évi törvény halgató, eme nyilatkoztatását hirdeté ki: A ki a főiskolai halgatók közül Junius 28-dikáig akármely tárgy, s T. Horvát Istvántól legjobbnak esmért értekezést küld hozám 50 forint jutalmat nyer. Így készültek hirtelenében e sorok, s minthogy a többek közt ezek íteltettek legjobbaknak, hogy mások is megítélhesjék kiadásokat eltökélé

a Szerző.

A MAGYAR NYELV.

Országos Széchényi Könyvtár

Aber so gross ist die Macht der Gewohnheit und der Erziehung, dass wir bei uns natürlich und vernünftig finden, was uns an Andern lächerlich und abgeschmakt scheint.

Forster.

Cassagós Széchenyi Könyvtár

1.

Az emberi ész elfárad, vagy legaláb könnyen elfáradhat, ha csak azt gondolja is még, mily temérdek tárgyak vagynak melyekről értékezhetni. p. o. Vanè még olyan nemzet töb a föld háton, mely a római nyelvet ugy mivelné mint mi? Mért nincs hazánkban valamely közönséges élettár, melyt bőség időjén megtöltenénk, hogy szűk, és terméketlen esztendőkbën szűkölködő embértársunkon segíthetnénk? Mért nincsenek Károlyvár és Fiume közt népes városok, hogy a' kereskedés könyebülne? Mért legroszab a' Debreczenböl Pestre hozó országut épen a' pesti határban? Mért nincs nekünk legaláb egy hajónk, melyen néha Amerikába, vagy Britaniába és Afrikába hajózhathnánk?

—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—
—	—	—	—	—	—

Nem lèhetneè a kolozsvári útban Feketetó és Korniczal közti hëgyet lèhordani, és megfizetneè a' fáradságot a' kereskedés? Tudjáké az éjszakamèrikaik, hogy mi is lét-

ézünk és melyik világ részén? Vané az egész magyar birodalomnak esztendőnként anyi jövedelme mint Britaniának csak a gyapju matériákból 180,000,000 forint? Hány olyan országnak mint a miénk vagyon esztendőnként anyi jövedelme mint Britaniának csak az ipariákból 1,142,300,000 forint? Hány esztendő múlva lehet a magyar birodalomban találtató 65 szabad királyi városnak együt anyi lakosa, mint Britania egyetlen városának Londonnak 1,296,500? Miként lehetne eszközteni hogy Debreczen felé a nagy pusztákon országutak készüljenek és aztán fentartassanak? nem jó volna utcsinálás fejében adójokat elengedni? Miként lehetne a mi sivatag pusztáinkat, és homokhegyjeinket, hasznavehetőkké, erdőkké tenni? Mit — lehet oly nemzet pallérozódásáról, miveltségéről itélni, melynél a' kalendáriom nagy divatban van? Boldogé azon nemzet, melynek nagyai a haza nyelvét csak tudják? sa't. Ezèr még ezèr tárgy adhatja elő magát csak hazánkban, melyről igen szükséges volna értekezni, de nekem most nem czélom, csak a nyelvre kívánok egy tekintetét vetni; vané magyar emlénk, pénzünk, magyarok vagyunk è? azok leszünkè?

2.

Mégfejthetlen mese előtem nyelvünk ha meggondolom, hogy anyi századok, sőt talán ezredék óta, és után, ha a történet írók-

nak hihetünk, sém el nēm enyészett, sém ki
 nēm miveltetett. Ha van hazai tárgy mely fi-
 gyelmünket megérdemli, az nyelvünk. Ám-
 bár azt mondtam hogy csak a nyelvre veték egy
 tekintetét, de mivel a nyelv, a nemzet, és
 haza oly szoros egyesületben vagynak, hogy
 egyiket a' másik nélkül csak érinteni is alig
 lehet, előre engedelmet kérek olvasóimtól,
 ha néha nē talán kitérnék. A nyelv oly
 tágos mező, hogy a legéléseb eszű vizsgálónak
 is egész életében elég dolgot adhat, mely fog-
 lalatosság gyümölcse számos kötetekre ter-
 jedhet. Tölem valami nagyot, vagy különöst
 olvasóim nē várjanak, mert magam is inkább
 tudni kívánnék valamit, és szüntelen csak
 kérdeni, tudakozni fogok, miként, mért va-
 gyon ez így, és nēm máskép? Akaratom el-
 len is eme kérdésekkel kell küzdenem, va-
 lyon volté a régi magyaroknak tulajdon nyelv-
 vök? S minő emlékéit hagyák létöknek? meg-
 lèhetneè esmérni nyomaikrol hol laktak ide
 jövetök előtt? Csak akkor tűntekè föl midőn
 ama két halottas beszéd készült vagy talán
 Ázsiában már, honnét őket a történet írók
 származtatják, mivelt nemzet lévén nyelvök
 miveltsége kitűnt? Mutathatunkè csak egy te-
 nyérnyi vagy még kevésbé iratot, mely ben-
 nünket ázsiai miveltségökrül, tanultságokrul
 meggyőzne? Vagy talán nem volt még akkor
 az írás szokásban? Vagy talán a vitéz nem-
 zet szüntelen csak a szomszéd népek meg-
 hódításában, embertársa véröntésében lelé
 kedvét? Közel laktakè ők a filozofus görö-
 gekhöz, vagy talán nēm is esmérték őket?

Vagy talán a mívelt görögek nyelvét tanulták még és azért nem hagytak magok után emléket? Talán örökes beljegyök volt őseinknek mindég idegèn nyelvet tanulni, mint nekünk is unokáinknak? Vagy nem pusztította el őket a nemzeteket enyészto meghasonlás, melyre mi unokáik is oly hajlandók vagyunk?

3.

Akár mikép történt, tekintsük még hidegvérrel, részrehajlás, és vakbuzgóság nélkül kik okaik, hogy mi nyelvökrül kevés vagy épen sèmmi bizonyost nem tudunk, és kik okaik hogy most ismét nyelvünkrül és az által mirólunk kevésst vagy sèmmi sèmm tud a világ? Légyünk igazságosak és valjuk még hogy őseink gyávák gondatlanok voltak, de mi gyávabok és gondatlanobak vagyunk. Hogy ezt világosan képzölhesjük, legczélirányosb lészen nemzetünk pályáját három fő időszakra osztani, mely a megtörténtekekből igen természetesen foly. Az első időszakra számálhatni eldődink Európába, *Almus alatt k. születése után 884 esztendő tájban*, jövetelök előtti lèfolyt sivatag s üres századokat, a másodikra europai terméketlen századinkat, a föntemlitett esztendőtül az akadémia fölállásáig t. i. 1830-ig; a' töbi még ugyan kevés lèfolyt, de reménylèm hoszu jövendő, és termékèny idő a harmadik nagy, ha a visszavonás és meghasonlás lelke nem gátol, időszakra marad. Ohajtom lelkemből hogy ez utolsó anél fel-

ségesb és boldogab legyen, minél szomorubak,
és hiubak voltak az elsők.

4.

Nincs nehezeb, de egyszèrsmind balga-
tagob és nevetségesb is, mint azrol beszélni,
és írni, mit nem tudunk. Ily helözetben va-
gyok most én midön e jelèn sorokat akarom
írni. Költész nem vagyok, mit beszéljek tè-
hát amaz üres első idöszakrol melyböl sèm-
mi emléket nem tudok, meglèhet hogy valaki
szèrèncséseb nálam. Azrol vádol sok olvasóm
előre látom, mért kapok hát oly valamibe
mihöz nem érték, miben járatlan vagyok?
De megbocsáss érdemes olvasóm már fönt ki-
nyilatkoztatám hogy inkább azért irom e né-
hány sorokat, még pedig szinte mindég kér-
dezőleg, hogy a' ki tud tanítson kérém en-
gèm is. Már én benem megvan azon hiba,
hogy író szeretnék lenni erővel is akár tudok
valamit, akár nem. De különben az én hi-
bámè az ellenben, és tèhetèkè róla, hogy
nem tudom oly bizonyosan meghatározni tud-
takè eldödink Ázsiában vagy akár hol laktak
nem én gondom, Európába jövetök elöt, írni,
mint azt meghatározhatom hogy a' nádméz
édes és nem keserü? Ha azt kérdèzném ol-
vasóimtól, hiszikè hogy egy tojat nagyságú
olmacs darab nehezeb, mint ugyan azon tojat;
remélem azt felelik hogy hiszjük, és mért?
mivel eszközetlen érzékeinkre hat. Kétel-
kednekè arról hogy a' nap gönböleg; azt fe-
lelik nem, mivel látjuk, hogy nem hoszú.

Hát ha krisztus születése előtt Ázsiában íratott magyar könyvet mutatnék kétkednéneké ősünk ottani tudományosságokról? nem gondolnám. — De még is csak képtelenség, mondja talán valaki, arról kétkedni hogy nyelvök vala, mert ha magyarok voltak, magyarul beszéltek, valamint minden nemzet oly nyelven beszél milyentől vészi nevezetét. p. o. a franczia francziául, az angol angolul, a német németül, az olasz olaszul, sa't. Mégengedjenek kedves olvasóim ez nem elegendő argumentum, mivel sok kivételt szenved. Ugyan is a burkus és bajor nemzetek, mindégik külön ország, mindégiknek más más törvénye, sőt egyiknek constitutioja is meglehetősen van, és még is sém burkus, sém bajor nyelvök nincs. Ha p. o. a bajorak vagy burkusok Áfrikába, vagy más vidékre vándorolván, ezér esztendő mulva hol találják föl régi lakelőket nyelvök után? — De miként eltéved az embér midön ilyekben járatlan, mindég külföldi példával világositunk; én is tehát mások után külföldieskédém, holott nem szorulunk rá, mivel minkeblünkben eleveneb példánk is van. De fájdalom bár nē volna! Ha mindénre csak a külföld ad példát, mért kell épen most a hazaihoz folyamodnom. Hogy magyarok vagyunk, ki merné köztünk nyilván tagadni, hiszén még a pozsega, vagy árva vármegyei is doctorságra készült dissertatioja czimlapán világosan kitészi: hungarus ex comitatu pozsegano, vagy arvensi; ki kétkedhetik ezről mondom, ha csak valaki még tapasztalását is Pyrhonismusi krisis alá

vènni nem akarja? de hogy magyaré nyelvünk, az más kérdés. Azt kell itt meghatározni tudnunk, hogy azè a haza és nemzet nyelve, mely csak némely részekèn kisebb vagy nagyobb kiterjedetben hallatik, vagy az mely a birodalom és ország mindèn szögletében hallható! azè melyen a köznép imitt amott, mely a nemzetnek nem is része, egymás közt beszél, vagy az, melyen kisedet korunktól fogva a tudományokat gyűjtjük, melyen alkotónknak áldozunk, melyen 12 miliom, az az birodalmunk mindèn lakosinak szüksége a fejedelmek elébe terjesztetik, melyen ő hozzá a nemzet s ő viszont ahoz szól, melyen az ország alkotmánya nyugszik, melyen az igazság széke áll, melyen törvényeink írva vagynak? s a' t. Ha p. o. Franciaországba utaznék, és a határ szélèn angolul beszélők vizsgálnák még passusaim, valamely vagy éppen fővárosokba jutván, beszélván egy vendégfogadóba angol koreszmárost, a kávéházban, vagy a kávéházokban angol ujságokat látnék, vagy ha valamiben törvényök ellen cselekedném, és a városházhoz idéztetvén angol nyelvèn valatnának, vagy kérdőre vènének, ha az iskolákat meglátogatván angol nyelvèn vagy akárminőn hallanám a tudományokat előadni, csak francziául nem, ha az utszák nem franczia nyelvèn volnának fölírva, ha a professor urak közül némelyeket meglátogatnék és nem tudnának francziául, ha a főiskola cselédei nem francziák volnának hanem angolok, ha a játékszinben nem francziául hanem angolul beszélnének a

játszók, ha pénzeikén nem francia, de más nyelvű köriratot látnék, ha az utszák sarkain angol jelöléseket olvasnék sa't. gondolhatnámé józanul hogy Franciaországban, és nem inkább Angliában vagyok! csak azon nem tudnék eligazodni, hogy Angliába valamel széles vizén kell átmenni, és én nem jövék. De engedelmet kérek olvasóimtól, most vészem észre hogy az első időszakról akartam szólni. Főnt emlitém már hogy költész nem vagyok, ki mindég a távolt varázsolja leginkább s legszében, én a jelénből nem tudok, vagy csak nehézen a távolba tekinteni.

5.

Csak jó mégis, ha néha egykét könyvet megvész az embér ámbár nem olvasja is; mert ha valakinek a könyvirásra kedve kerekedik, csak ugyan nagy szolgálatot tésznek. Most én p. o. az első időszakról akarván írni sémmit sém tudok, s ha ama nagy Horvát rajzolatit még nem vészem vala egészen fensülök; de így kiírom belőle e következő sorokat, és az első időszak leírására elegendő tárgyul szolgálhat; „A' Szityák Chamiták voltak, és azért Afrikalakosai Móses szerint, kinél hitelesebb bizonyyságot nem gondolhatni. Lakhelök volt Nubia és Abissinia, hol ma is a' Magyaroknak, Kunoknak, vagy is Bissenusoknak, Nomadeseknek, Avaroknak, Enareasoknak, Uzoknak hazájokat könnyű feltalálni Afrika abroszán. A' régi Abia, Abissenus, Bissenus európai és ázsiai nevek is ezt hirdették szakadatlanul. Hogy innend Ae-

gyiptomot gyakran meglátogatták, azon nem kételkedhetni. Nagy előmenetelt tévén a csinosodásban (mert minden újabb utazó Abissiniából és Nubiából származtatja az Aegyiptomi csinosodást) a' Kunhalmok, vagy is Királyhalmok (Hunen bette, Hunengräber) helyett a' nagy Pyramisokat kezdék Fejedelmek emelni, a' mi utóbb nagy terhére esvén a' Népek kivándorlást okozott. Ezt jelenti Mósesnek nyelvzavarodása, és a' Sennaar mezején Nubiában, nem pedig Ázsiában épült nagy tornyot vagy is Babyl, Babilonia, (Bábul, Bábulna, Bábolna) várost.

6.

Lèhetneè még főleb is vinni a magyarok eredetét historikusok dolga, én csak Nubiában láktoktul kezdém kérdezni hogy voltè átt már nyelvök? Ha csak ugyan Nubiában láktak, mit csináltak Almusig? aludtak? hiszèn ezen időközben a görögek nyelve, nèem csak született, de a míveltség legfőb polczára jutott, és oly igèn megöröködött hogy soha még mívelt nemzeték lésznek földünken, el nèem enyészik. A görögek után mely iszonyu kiterjedésü lett a rómaiak nyelve, melynek járma alatt még most is nyög az egész katolikusság! a népek vagy nemzeték közt pedig mi! Más felől a' perzák, arabok és zsidók, kik nyelvöknek ha nèem oly számos is mint a görögek, és rómaiak, de még is elég emlékét hagyák. Ismétlèm, hol maradt a magyar nyelv? megszüntekè Nubiában?

nem lehet képtelenség nélkül gondolni megszüntöket, ha mi tőlük származtunk. Vagy talán az örökös hadakozás gátolá őket nyelvök művelésében? oh nem, mert a csinosult nemzetek, mint a főntemlített görögök, és rómaiak, szintugy hadakoztak, sőt talán többet is, de azért elhagyák nyelvöket? — Másban kell okát keresni eme megfoghatlan, és természetlen tüneménynek, a magyarnak úgy látszik nemzeti beljegye, mindég csak idegen nyelvet tanulni, nem látjuk ezeknek szomorú igazságát ma is! — — Így vegetáltak ők anyi századokig Európába jövésök előtt, mint mi utói már tiz század óta Európában!! — Gyakran megtörténhetett, hogy vitéz fegyverök által a' szomszéd népeket megérszkesztették, mint már Európában létökör is, de mit használt az? tudnóké mi most vitézségöket, ha más népek is oly gondatlanok lettek volna mint ők! Nè szépítsük gyávaságokat, nè rejtsük hibáikat a vitézség palásta alá, hanem valjuk meg hogy nyelvökkel nem gondolván nemzeti érzetök nem is volt, hanem talán majd egyik majd másik nemzethöz csapák magokat, és önlétökben nem is éltek! — Vagy talán valahány familia anyi felé széledve élődtek Ázsia térein, és csak ha veszély fenyegeté, akkor vonultak némely bátrabok öszve magokat védeni, és néha a nagyobb erőnek ellent nem állhatván együtt kivándoroltak más vidékre, a többik pedig mindég elenyésztek az őket körül vevő sokféle népek közt. — Így történtek ezek mint én gyanítom, nem lehet meghatározni, de hogy nyelvi emlékek nincs,

anyi bizonyos, legaláb rám nézve, megléhet hogy más talán bír ázsiai magyar kéziratot, vagy magyar köriratu pénzt s a' t. oly szèrencsés birtoku hazánkfiát kérném, hogy tudósítana engèm is, és mély vakságomból szabadítana ki. Ez volna tehát az első idõszak, t. i. melyben sèmmi emlék még csak egy be-tü sincs. Azonban épen most juta szèrencsémre eszèmbbe, hogy egy kis munka jelènt még, mely a magyar nyelvet igen ré-ginek állítja, lássuk a' következõ czikben.

7.

A munka czime ez: A' dicsõ magyar szó-
 öskõru régisége. Szabó Jõsef. Posonyban 1829.
 Örültem megvalom eme kis munkának mely
 gondolám, majd nagy világot önt az első idõ-
 szakra, vagy talán egészen is velem ellen-
 kezõleg a magyarok ázsiai nyelv mivélé-
 süket, és tudományokat napfényre hozja; de
 csak hamar látám, hogy állításom megmási-tá-
 sára bíró argumentuma nincs. A Szerzõ ur
 állítása ez: *Hogy a' magyar szó egy öskõru*
legalább is 4000 esztendõs szó, bizonyítja an-
nak változatlansága ezen idõ közben. Ebbõl
szükségképpen következik az, hogy az mdr, ámbá-
tor chinai nyelv volna is, régõlta mivelt nyelv.
 Elõb azt kell vala Szabó urnak bebizonyí-
 tani, hogy a' magyar nyelv 4000 esztendõ
 elõtt létezett, aztán hogy változatlan. De mi-
 kép következik valamely nyelv változatlan-
 ságából miveltsége? sõt talán ellenkezõje;
 mert a' két halottas beszéd mivéletlen, és ha

ezek szerint íránk ma is, nyelvünk ugyan változatlanak mondathatnék, igaz, de égerszersmind míveletlen is volna; úgy látszik itt nem legtisztább logica van. Továb: *Ezen változatlanságának pedig nyomaira találunk a' mai időtől fogva Árpádig, régi könyveinkben.* Ha van Sz. urnak Árpád időjéből magyar könyve adja tudtára a hazának, mert a melyeket még birunk p. o. a két legrégebb halotti beszéd sém ér fel Árpádig, hanem csak Imre királyig, ki Árpád után 300 esztendő tájban uralkodott. Továb: és törvényeinkben. Mikép találhatunk római nyelven íratott törvényekben a magyar nyelv változatlanságára, nekünk magyar törvényünk nincs! ez ugyan czáfolatra jó, de gyalázatunkra és szégyenünkre van. Aláb: *Árpádtól fogva Nagy Sándorig a' görög szótárban.* Mutasson Sz. ur Árpádtól Nagy Sándorig tartó időközből csak egy tenyérsnyi magyar íratot. Azon némely székben melyeket a görög szótárból felhoz, *először:* nem következik hogy a görögök a magyar nyelvet tartották fen szótárukban, hanem csak az, hogy a görög nyelvben vagy is szótárban sok szó van, melyeket mi magyaroknak tartunk, mivel nálunk is épen olyak vannak, és azt jelentik mit náluk, de meghatározni, hogy mi kölcsönöztüké tőlük, vagy ők mi tőlünk éppen nem lehet. Ha valaki örül a nemzeti dicsőségnek én bizonyosan, de azért vak buzgóságból és hiu hazafiságból nem állíthatom, hogy minden esetre a görögök vették a magyaroktól, hanem a a józan ész szerint azt mondom: hogy a

melyik nemzet nyelvének anyi — akár politikai, akár tudományi érdeke — interesséje — volt, hogy a többi nemzetek, megtanulják, azok kik megtanulták kölcsönözték amaztól. Tekintsük körülményinket! — *másodszor:* ha csak ugyan magyar szók volnának is azok, melyeket Sz. ur felhoz, állítása még sem áll, minthogy meggörögösödven, már változtak, a a' ok változásával pedig a nyelv is változik, azért s ki görögül nem tanult, alig esmér rájuk ki-vált a beszédben. Sőt a magyarban is, ha görögökké nem változtak volna is essentialis változás történt p. o. Nem mondjuk már ma: szépság, ernos, hasznes, zajes, lyukes, s a' t. hanem szépség, ernyős, hasznos, zajos, lyukas. Sz. ur görög szótárában pedig így van: *Εἶνος, Ζαῖος.* sa't. 10. és 11. lap: *Mit tartottak fen a' rónaiak a parthus nemzetnek? mit tartottak fen a' constantinopoli írók az új perzáknak tiszta magyar nyelvéből (hát az új perzáknak magyar nyelvök volt?) 's miért nem tartottak semmit is fen? azért mert a' görögök és rómaiak a' kik az említett nemzeteknél semmivel és semmiben legalább nem sokkal voltak műveltebbek 's tudásabbak, (valóban! ?!) csak a' magokéval gondoló maga meghitt más nemzetek nyelvében járatlan, tudatlan, 's írgy nemzetek voltak.* Itt a józan ész Sz. ur talán nem követte; megtudnáé azt bizonyítani, hogy a görögök és rómaiak nem voltak művelteb és tudósibb nemzet mint a' perzák és parthusok? nem tudom miben véli Sz. ur a műveltséget lenni; én részemről tudnám, de mások is tudják miből tetszik ki. — Hát az

nem tetszikè Sz. urnak, hogy a görögök és rómaiak magokéval gondolók voltak? csak nem akarja talán a természet törvényeit felforgatni? azt óhajtjaè, hogy más nemzetek is oly balgatagok legyenek, hogy mások nyelvével nem pedig a magokéval bajlódjanak?! ily nemzetèt rajtunk kívül [alig fog lelhetni. De micsoda jussal nevez Sz. ur egy fölvilágosodott, a tudományokban például szolgáló nagy nemzetèt tudatlannak csak azért, mivel más nemzet nyelvét nem tudja! ? ily módon mi tudósak vagyunk, az angolok, francziák és németek tudatlanok!! — —

8.

Az europai vagy is második időszak kezdődik Almus időjétől, és tart az akadémia fölállításáig 884-től 1830-ig. Ez szinte mint az első 300. esztendőig pusztá, a nyelvnek legkiseb emléke sincs a halotti beszédig, azaz én nem tudok sèmmi emléket, mèglèhet hogy mások tudnak. Tekintsük mèg menyire mènt nyelvünk ezen időszakban. Vanè oly állandó emléje, mely az idők viszontagságai közt ha a harmadik és csak most kezdődöttet nem lenni gondoljuk, az az 1830-ban valamely nem várt veszél mègsèmmisített volna, — a késő nemzeteknek bizonyosságul szolgálna a magyarok krisztus születése után 884-től 1830-ig Európában laktokul. Voltè oly eredeti munka, melyt a mívelt nemzetek nyelvekre lefordítottak volna? Voltè oly ösztön, melynek következésében az

idegének a magyar nyelvet tanulni szükségességnek tartották volna? Volt-e a nyelv kifejlődésének akadálya? Volt-e józan ész-en épült politikájok a múlt időszakoknak, mely által nyelvöket e most folyó idöszakra megalapították volna? Nem. Kivéven az akadályt mely elég vala. Hogy nem mutathat e múlt idöszak állandó nyelv emléket igen könnyen megmutathatni. — Még az austriai házzal öszve nem volt Magyarország kapcsolva, igen is érdeklette a külföldet, de akor még a magyar tudományosság nem született, talán csak fogantatott; mióta Austriával egy birodalmat tesszünk, megszületett ugyan, sőt valamennyire serdült is, de ki tud róunk valamit, más név alatt élünk. Föltésem hogy 1830. megszűntünk volna lenni, hihetjük hogy valamely idegen nemzet nyelvünket nem létünk után fen fogja tartani? vagy csak némely jelések munkáinkat nyelvére lefordítandja? kételkedem. Ha éltünkben nem tudott róunk semmit, mikint azután? mondhatná valaki: hiszen nem fordításban marad fen az emlék, hanem eredetiben. Ugy van, de ha az eredetiről senki semmit sem tud, képzelhetjük, hogy a külföldi könyvtárakba eljut, vagy ha eljutna is nem veti ki a könyvtárnok hogy a hasznosabok helyét ne foglalja; de ritkán is kerül magyar könyv külföldi könyvtárba, midön a honiakban is alig van. p. o. Marosvásárhelyi Teleky Sámuel gróf 60,000. vagy még több kötetből álló könyvtárában alig láttam magyar könyveket, többnyire görögek, rómaiak, németek sa't. Hogy alhatott enyi idöig nem-

zetünk, midőn az utánok később támadott — Horvát után — görögek és rómaiak nyelvén ily temérdek könyvtár emelkedett.?!!

9.

Nem volt soha ösztöne, indító oka az idegének nyelvünket megtanulni, akár a hazában, akár kívül. A külföldi, két okbul indíthatik leginkább idegén nyelvet tanulni, tudomány és kereskedési concurrentia véget; tudományunk a külföldre nem sugárzott még, kereskedésünk nincs, sőt ha volna is, oly körülmények közt mint a miéink, senki sem kénytelen nyelvünket tanulni. De hát a hazában lakók! első Istvántól fogva, kinek már német nője is sokadmagával jót, számtalan idegének telepédtek lè nálunk, kik akár főrendük, akár kézmivesek, akár pedig földmivesek, sőt nép seprője voltak is, ez új hazájuk nyelvét nem valának kénytelenek tanulni. A hivatalok melyekre a főb idegének ásítottak, nem kívánták hogy magyarul tudjanak, csak 1791-ben hozatott törvény hogy az iskolákban a magyar nyelv is taníttassék. Voltè eznek haszna nem czélom fejtegetni. Minő előmenetelt kell kinek kinek benne tenni meghatározva nem vala. A katedrákat többnyire jószivü és akaratu, de nem elég ügyes tanítók nyerék el. A gimnásiumokban pedig csak exament előtjuta a professor uraknak eszökbe, hogy a magyar nyelvből is examentét kell tanítványaikkal tétetni. Ezkor csak hamar a kis epitoméből valamit kiválasz-

tának, kivált az együgyű novitiások — engedelmet kérek kivétel is volt — kik semmiben sem valának oly járatlanok mint a magyar nyelvben, a kis polgárokkal hirtelen megakarák tanultatni mit magok sem tudtak!! — Ugy látszik nem nagy csudáttésztek; mert a tanítványkák semmitől sem idegengkédtek úgy mint a magyar nyelv zavart, rendszertelen előadott halgatásától, studiumától? melynek részint az epitome czéliránytalan elrendölése is volt másod oka. Különben is eme törvény senkit sem érdeklett csak azt, kinek hat, vagy nyolcz esztendő a latán iskolákra vesztégetni kedve volt!

10.

Azon idegének pedig, kik részint külelenséggel, részint visszavonás, és meghasonlás miatt támadott belháboruk által kifogyott lakók helébe a külföldről hivatnak be, nem csak nem kényszerítetének új honuk nyelvét megtanulni, sőt sokan az övékét tanulák. Néha még szép szabadsággal is felruháztattak, földes uraikkal szerződésre léptek, a szakmányt elkerülték, tizedet nem adtak, természetesen a szorgalomnak fölkellött benők ébredni, és a földmivelésre nagy gondot fordítottak, mert magoknak izadtak; a többik szorgalmát a tized sa't. mindég hátrálta. Innét lön, hogy az idegének munkás, szorgalmatos, gazdasághoz értő nevet nyertek. A földesurak eme hiuságtól, vagy balgatagságtól elfogódva, hogy az idegének jöbgazdál-

kodók, idegènül kezdèttek gazdálkodni, idegèn nyelven folytak a gazdasági bureau-k menyit vesztett a hazai nyelv!? — —

11.

A mèghódított népek nyelve eldődink fonák rendszère által mèghagyatott, az iskolákba idegèn vétetett be, a hivatalok, mint már emlitém és kiki tudja, hasonlóképp idegèn nyelven folytak, lehetè enél már nagyobb akadált gondolni? nem csudálatra méltóè hogy nyelvünk fentarhatta magát enyi veszél közt? Láthatni innét minő előmenetelt tèszhetett nyelvünk a mult időszakban! — Hát ha még mèg-gondoljuk a hadi rendszèr hány emberrel hagyatta el a magyar nyelvet?! hányan foglalatostkodtak idegèn nyelvel minkeblünkben a bányászatban, harmiczadnál, postáknál, kamaránál, aznak minden jószágán, a gy-s lotteriában, sóházaknál? sa't. A művészség, kézmesterség idegèn alakban mutatta magát; ha valamely külföldi fő városainkban mègfordult mondhattaè hogy magyar városok? ha amerikai, britaniai, vagy akárhoni bányásziskolánkban tanult, nem tudta hogy magyar iskola, hanem azt gondolta németországban van; és ezt csudáljukè?! Ezèk így lévén, láthatjuk hogy a magyar miveltség csak bölcsöben vala, a tudományosság csak indulófélben a hoszu garádicsoknak, a magosságba vivő lépcsőknek csak első fokán ált. A nyelv még csupa zürzavar vala anyira, hogy betüink sèm valának elrendölve, és

még határozva. — Mind ezen akadályok közt még is voltak kik nyelvünket művelték, csinosították, azon jelés darabokat irtak. Különösen pedig a költészetben, kiket remélem ez esmért czimű munkában: A magyar Poësis kézi könyve: látni és olvasni lehet. Voltak mások, és a költészekén kívül talán legszámosaban, kik egyenesen a nyelvet tárgyazák, nyelvbeli értekezéseket, grammatikákat, nagy számmal irtak, azt gondolák t. i. ama jó hazafiak hogy grammatikák nem léte miatt maradt úgy el nyelvünk; nagy tüzzel fogának tehát mindenhez, nem juta eszökbe hogy egy politikai törvény többet tesz ezer grammatikusnál, sőt ha a nemzetnek fele mind grammatikázna is semmit sem érne, ha politikai tendenciát nem adhatna neki. Különben ama jó akaratu grammatikusok meglévén nálunk a római nyelv öröködvé, szinte aznak regulájit adákelő a mi nyelvünkéi hellett, és némelyék talán többet ártottak, mint használtak. — Mutatványul ide irok némelyeket, hogy érdemes olvasóim kivált pedig fiatal olvasóim, mert leginkább ezek számára készült ezen értekezés, lássák vagy talán hogy némelyék ösmerjék; mert megléhet sokan az epitomén, mely a gimnáziumban, s Benyákén mely a főiskolában tanítaték, mást nem is esmérnek. Látni fogják itt ama nagy zavart, mely a mult időszaki grammatikákban uralkodott, de még mostanig is tart; s egyszerűsrimind azt is, hogy egészen új és a józan éssen épülendő grammatikához kell fogni, ezek közül egyet sem tanácsos alapul venni.

Először megemlítek némely latán nyelvén íratott magyar grammatikát, azután magyarul írtakat, és végre német nyelvén készületeket. — Hoszul lenne itt azok előadása módát, rendszerét sa't. bőven leírni, más czélok van e jelen soraknak, hanem csak a betűk számát akarom mindégnyikből kijelölni.

1. Grammatica hungaro latina in usum puerorum recēs scripta Joanne Sylvestro (Erdősi) Pannonio autore. Neanesi. Anno 1539. die 14 Juny. Az eredeti nagy ritkaság, azért Kazinczi: Magyar régiségek, és ritkaságok czimű munkájának első kötetében kiadta. Pésten 1808. Ez az első magyar grammatika, melynek szerzője e következő betűrendet kezdé: a b c d e f g h i k l m n o p q r s t u r y ž. Ezek közül ugymond a szerző, némelyeket bizonyos jelékkal különböztetünk meg, mint: ā ē cȳ ē ſ gh y ŷ l' n ð þ ſ t ű.

Silvester a névragasztásról azt mondja, hogy tulajdonkép csak egy van, mégis az öt deákot adja elő. Az elsőre tartoznak azok melyeknek genitivusa ae. sa't.

2. Orthographia Ungarica. Krakoban. 1549. ezt is Kazinczi adta ki a fönt említett munkájában és esztendőben. Emez orthographiában következő betűrend találtatik:

a ā b c d e ē f g h i k l m n n̄ o ō p q
r r̄ s ſ ſ̄ ſ̄ t v u ű ű ű w w̄ x y ŷ z.

3. *Prodromus idiomatis scythico-mogorico-chyno-avarici*, seu *adparatus criticus ad linguam hungaricam*, auctore *Georgio Kalmár*. Posenban 1770. Az ő időjében e következő betűrend volt szokásban, mint *prodromusában* előadja: A a á, B b, C c Cz cz vagy Tz tz, Cs cs vagy Ts ts, Dd Ds ds, Dz dz, Ee é, Ff, Gg, Gy gy, Hh, Ii í, Kk, kv, ks, Ll, Ly ly, Mm, Nn, Ny, ny, Oo ó, Ő ő vagy ö ö, Pp, Rr, Ss, végső, fkezdő, Sz sz sz, Tt, Ty ty, Uu ú, Ű ű vagy ü ü, Zz, 'Z'z, Jj, Vv; ez volt Kalmár időjében, de ő még nem elégedvén velök hanem e következő rendet kívánta szokásba jóni:

Aa á, á à, Bb, Cc, CH ch, CZ cz, CS cs, Dd, DJ dj, DZS dzs, D'Z d'z, DS ds, DZ dz, EÉe é é é, Ff, Gg, GY gy, gj gj, Gyz gyz, Gyzs gyzs, (másképp gyz' vagy gy's) Hh, Ii í í, Jjj, Kk, Kh kh, Kv kv, Ks ks, Ll, Ly ly lj lj, Mm, Nn, Ny ny nj nj, Oo óòò, Ó ó, Ö Ö ö ó, Ő ő, Pp, Ph ph, Qq, Rr, Ss, Sz sz sz, 'S's, Tt, Th th, Ty ty, tj tj, Ts ts tf; Tz tz, Uu ú úù, Ü üü, Ű ű, Vv, Zz, ZS zs, Z' z', X x, Yy.

4. *Grammatica linguae Ungaricae* a *Paulo Pereszlényi*. Nagyszombatban 1738. Betűrende ez: A a, b, c d, e, f, g, h, i, k, l, m, n o p q r f s t u v x y cz cs. Pereszlényi ezéket: ö ö ij ay ey oy ŷy, diphtongusoknak névezi.

5. *Accomodata hungarica grammatica per Franciscum Rosenbacher.* Beszterczebányán 1792. Betűi ezek: Aa, Bb, Dd, Ee, Ff, Gg, Hh, Ii, Jj, Kk, Ll, Mm, Nn, Oo, Pp, Rr, Ss, Tt, Uu, Vv, Yy, Zz, dz, ds, gy, ly, ny, sz, ts, ty, tz, zs, ks, ksz, kv.

6. *Grammatica hungarica naturali methodo per Stephanum Szent Páli.* Szebenben. 1795. Betűrende ez: a b c d e f g h i k l m n o p r f s t u x y z j v. Eme két betűt a szerző ö ü diphtongusnak nevezi, a névragasztást negyven formában adja elő.

7. *Hungarica grammatica a Georgio Szaller.* Posenban 1794. Szaller két nyelvent. i. latán és német nyelven írta emez említett kis grammatikáját. Igén különös ben az, hogy eme betűket ai, ei, oi, ui, öi, üi, diphtongusoknak nevezi p. o. aító, paitás, t. a' t. ezeket pedig: ll, bb, dd, nt, rt sa'-kettőzetteknek tartja. Továbbá a névragasztásnál azt mondja, hogy oly szók is vagynak, melyek két osztálu hangzókbul állnak s még nem lehet határozni, melyik névragasztásra tartoznak; mint zsidó Abel, 's a' t. Igén is meglehet: azok melyekben éles hangu t. i. é i í, és mélyhangu a á o ó u ú betűk vannak, a mélyhangu ragasztásra tartoznak p. o. zsidónak, zshiványnak, libának, sa't. azok hasonlókép, melyekben magas hangu, de az utolsó tagban mélyhangu betű van, p. o. bétýár bétýárnak, gyértýa gyértýának, Jeremiás Jeremiásnak, sa't. ha pedig a mélyhangu elöl, az utolsó tag-

ban pedig magoshangu betű van, mint: e è, ö ő, ű ű, a magoshangu szókhöz tartoznak p. o. korhely, korhelynek, Abél, Abélnek, Ráchel, Ráchelnek, Sámuel, Sámuelnek, Móses, Mósesnek, József, Józsefnek.

8. Institutiones linquae, et literaturae hungaricae, Antonii Gubernath. Posenban 1802. Ezben következő betűrend van: Aa,

Áá, Bb, Cc, Dd, Ee, Éé, Èè vagy Èè, Ff, Gg, Gy gy, Hh, ii, Íí, Jj, Kk, Ll, Ly ly, Mm, Nn, Ny ny, Oo, Óó, Öö, Őő, Pp, Rr, Ss, Sz sz, Tt, Ty ty, Ts ts, Tz tz, Uu, Úú, Ūű, Űű, Vv, Zz, Z' z', Zs zs. Gubernáth a hangzókat diph-tongusoknak is nevezi. Különös methodus szerint osztja el a mássalhangzókat: p. o. ő nála ezek: b d f g h k l m, *simplices*, b b, d d, f f, sa't. *duplicatae*; azután ismét b b, d d, f f, *seperabiles homogeneae*; nl, rs, tk sa't. *separabiles heterogeneae*; bd, bl, br, dr, fl, fr, gr, sa't. *inseparabiles*; gy, ly, ny, ty, ts, tz, sz, zs, *subsidiariae*.

9. Epitome institutionum grammaticarum tórnai 5. Budán 1821. Veseghi Ferentz. A betűk száma nála 33, s következők: a á b cz cs d e é f g gy h i j k l ly m n ny o ő pr s sz t ty u ü v z z'. Négy névragasztást tart: az elsőre mély hangú mássalhangzón végződő; a másodikra magoshangu mássalhangzón végződő, a harmadikra mély magánhangzón, a negyedikre magoshangu magánhangzón végződő szók tartoznak.

10. *Elaboratio grammatica hungarica studio et opera Joannis Nicolai Révai.* Pesten 1806. Révai betűrende: a b c z cs d e f g gy h i j k l ly m n ny o ö p r s sz t ty u ü v z zs. Révai is megvalja hogy a magyar nyelvnek tulajdon kép csak egy névragasztása (*declinatio*) van, azonban még is négyet ad elő.

13.

Némely magyarul íratott nyelv tanító könyvek.

11. Magyar iskola, azaz 1. magyar grammatica 2. magyar oratória 3. magyar poésis. Készítette Szenté Pál. Pesten 1792. Szentének betűi ezek: a b c d e f g gy h i k l ly m n ny o ö p r s sz t ty u ü z zs j v tz ts.

12. Okoskodva tanító magyar nyelvmester, mely íratott Gyarmathi Sámuel által 2 darab Kolozsvárott 1794. Betűi száma 40. A a á, Bb, Cc, Dd, Eeé, Ff, Gg, Hh, Iií, Kk, Ll, Mm, Nn, Ooó, Pp, Rr, Ss, Tt, Uúu, Yy, Zz, Jj, Vv, Ööö, Üüü, ts, tz, gy, ly, ny, sz, ty, ds. Ezén nyelvmesterben valamint Révaiben is láthatni a régi Szittya betűket. Jegyetben említi Gyarmathi, hogy a Székelyek harmadik ő-t is tudnak mondani. Talán minden magyar nem csak a Székely, és élnek is valóban vele, csak a sok pont miatt hagyatík ki; mert ki nem látja hogy eme szóokban, ha a széphangot nemtekintjük is még kell különböztetnünk a másik két e-től p. o. eszēm *mea ratio*; eszēm *edo*; eszéd *tua ratio*; eszéd *edis*; eszünk *nostra ratio*; eszünk *edimus*; értem *pro me*; értém *in*.

telligo; érted *pro te*, érted *intelligis* sa't. ha az *e* eme pontokkal még nem jègyèztetik homály támadhat. Két névragasztást állapított még; az elsőre azokat monda tartozni melyék utótagában a o u van; hát azok hová tartoznak melyékben á ó ú van? p. o. bárány, lapát, ágy, agár sa't. a másodikra azok, melyék végtagában e ö ü van; csak ezek? hát melyékben é i í ő ű van; p. o. Kocsi, híd erdő, fűz sa't. hová fognak tartozni?

13. Magyar grammatica, melyet készített Debreczenben egy magyar társaság. Bétsben. 1795. Eme grammatica szerzői azt állítják, hogy: mivel a rómaiaknak 25 betűjök volt, a magyaroknak sém lehet töb. Miköze nyelvünknek a római nyelvhez? innét az következének, hogy szónk sém lehet töb, mint a rómaiaknak; azért megkellene szóikat olvasni, és ahoz szabni ideáinkat! Ném arra valóké a betűk hogy a hangokat kijelentsék? és ném anyi betűnek kellè valamely nyelvben lènni, a hány hanga van? ha egyik hangnak van jegye, betűje, mért nè légyen a másiknak? óh mi balgagotok, vagy inkább boldogak, hogy a rómaiak megelőztek, hová lènnénk ha ezek ném lèttek volna, talán még betűket sém esmérnénk!? Azonban helésen észrevévek a szerzők, hogy a magyar szók soha sém változnak, hanem valamely rag tétetik hozzájuk.

14. Orthographiai, és grammatikai észrevételek, a magyar Prosodiával együt. Irta Baróti Szabó Dávid. Komáromban 1800. Némelyék a harmadik azaz, két pontos *e*-t sém akarják bevenni, Szabó Dávid még többet is

ajánl, de anyit csak ugyan nem mint Kalmár
hanem e következeket: e ë é. Nem vagyok
ellensége az ë-nek, sőt szükségesnek tartom
valamint az é-t, de nem oly gyakran mint
Szabó eme szókban használja: p. o. tengeren,
tengerékét, vörösédem, keresztelkedem sa't.
nem irigylém akárkinek az ily beszédet. Ez
előt igen szereték az ily gyermeksegeket ha
minél többszer jött elő ugyan azon hangzó,
de már ma, kik az euphoniát érzik, ezt
nem tartják szépségnek. A menyire lehet
keverni kell az egyosztálu hangzókat, hogy
a kimondáskor szájunk ne maradjon azon egy
hellyetben. Próbálja csak valaki eme szót
tengerékét, az eszém *mea ratio* szónak két
pontos hangán kimondani, szája még sem moz-
dul, de remélém is, hogy eben Szabót nem
sokan fogják követni. A hangkellem azt ki-
vánja, hogy két vagy több oly hangzót mely-
eknek kimondása a szájt gömbölegén, vagy
ellenben eltátva kívánja, egymás mellé ne té-
gyünk, a hol csak lehet p. o. fölálodoz;
itt a föl sokkal szépebén hangzik mint fel
mivel gömböleg, az utána következő ál-pe-
dig tátott; ellenben eme szóban felölt, a fel
jóban hangzik mint föl sa't. tudom hogy ér-
tenek olvasóim, mit akartam érinteni. Va-
lyon szép szóe ez: fölöstökömöm, esmere-
teknek? hát nem lehet ezéken, és más ha-
sonlókon segíteni? hiszén *föl* gyök, ezből
igy lesz melléknév *es* föl-es, mint öv *es* föld-
es sa't; tök másik gyök, melynek hirtokosa
lészen em-mel tök-em, mint övem; az utol-
só em már talán csak a magyarok bőadako-

zóságából származott, ily formának látszik övemem, vagy ajakom, ajom helétt; mert aj egyesszám, ajak v. ajok töbes szám sa't. Szembetűnő tovább még az is hogy Szabó Dávid két hoszu ó ò-t különöz meg, és két hoszu ó ó - t. p. o. eme szókban: tó, hó, só, lógó, kóró, sa't. vastagnak; emezekben: nò, nògat, lò, sa't. vékonynak, az ó-t e vastag kézőkben: bór, ór, gőz, főző, sa't követő-nek; másokban mint: ő, dól, lő, sző, tő, kő, cső sa't. vékony hoszu ő-nek nevezi.

15. Magyar literatura esmérete. Irta Pápai Sámuel. Veszprémben 1808. 111. lap. 39. egyszeres hangot állít, melynek rënde imez: a á, b cé, de, e ë é ef, gé gyé há, i í jé, ká, el, ely, em, en, eny, o ó ő ő, pé, er, es esz, té tsé, tyé, u ú ű ű, vé, zé, zsé; azonban azt mondja Pápai, hogy oly hangok jeléntésére, melyeket a hoszu, és rövid ki-mondás különböztet meg mint a á e é i í sa't. nem szükséges két betű, mivel a deákok is hol röviden, hol hoszun hangoztaták, és még sém irták két betűvel. Be jó hogy megelőzőtt a deák, ha nincs argumentumunk csak-azra hivatkozjunk. — —

16. Magyar nyelv tanító könyv: Irá Kas-sai József. S. Patakon 1817. betűi számát 23-ra teszi: a b d e f g h i j k l m n o p q r s t u v z ő ü.

17. Igaz mestér, a ki tanítványit igén rövid idő alatt minden unalom nélkül egyszerűen írni is, olvasni is megtanítja. Irta a magyarok hasznára Simon Antal. Budán 1808. Simon vélekedése szérint csak ezek volnának be-

tűk: a á e é é' i í o ó u ú ö ő ü ű; a többik mint: be, ce, de, fe, ge, he, ke, je, le, me, ne, pe, kve, re, se, sze, te, tze, ve, ksze, ipszilon, ze, lye, gye, nye, tye, tse, zse, dzse csak szellőt szelet sziszentést, dongást, zugást, vagy morgást jelöntenek.

18. Magyar grammatika, mely főképen a deák nyelvtanulására készülő magyar gyermek számára íródott (különös grammatika magátul íródott) Debreczenben. 1825. A betűrend nincs elő adva; nem is csuda, mivel magoktól a betűk nem szédődhetnek össze; de az ejtegetés még is magától meghatározódhatott.

19. Magyar grammatika avvagy nyelvtudomány, melyben a hazai nyelvnek (jób' lett volna magyar nyelvnek, mivel nálunk a deák, német, tót is hazainak mondatik!! — —) sütkeres okokra épített regulái napkeleti nyelvhez illő tanítás renddel mind és pontosan előterjesztetnek a magyar nemzeti iskolák számára. Versegbi Ferentz. Budán 1824. Betűrende ez: a á b cz cs d e é é' f g gy h i í j k l ly m n ny o ö p r s sz t ty u ü v z zf.

20. Magyar nyelvtudományi rövid oktatás kezdő tanulók számára. Szalai Imre által. Negyedszeri bővített s javított kiadás. Pesten 1831. ez tulajdonkép már az új időszakhoz tartoznék de csak kijövele, a munka már régib. Betűrende következő: a á b cs cz d ds dz, e é f g gy h i í j k l ly m n ny o ó ö ő p r s sz t ty u ú ü ű v z zs.

21. A nemes magyar nyelv. Irta Bőjthi Antal. M. Vásárhelyt 1794. Bőjthi 27 betűt

tart szükségesnek, de egyszersmind elegendőnek is, mint: a b c d e f g h i j k l m n o ö p q r s t u ü v x y z. Csécsinek össze-tett betűit, s Páriz Pápay Dictionariuma után nyomatott orthographiáját nem hagyja helben; ellenben hogy a c q x y bevétessék jovalja. Emez összetett betűket tz, ts, gy, ly, ny sz ty zs, inkább diphtongusoknak akarná nevezni. Hát ha Kalmár betűit látta volna, talán triphthongusoknak, quadriphthongusoknak mondja vala. Azt állítja Bőjthi grammatikája czimlapán, hogy a józan okosság törvényei szerint iratott; igaz azon kellene minden grammatikának épülni, és még is azt mondhatni, hogy józan észen készült grammatikánk egy sincs, hanem mind a szokáson, néha még rossz szokáson alapult. Hogy mi, ha akarnók, józan észen épült grammatikát készíthetnénk ki kételkedik. A mi nyelvünknek még csak materiáléja van még, vagy az sem egészen, és ezekből nem építhetnénk kívánságunk szerint? hiszen úgy rabok volnánk! — De hogy vissza térjek, Bőjthi szerint a q x y-ot nem volna józan okosság elfogadni, mert rájuk szükségünk nincs, hacsak más hang kijelentésére nem használnók. A rómaiak anyi betűre tettek szert menyire szükségök volt, hát mi oly bolgatatagok leszünké hogy olyanokat, melyekre szükségünk nincs elfogadunk, melyekre szükségünk van kihagyunk. Valyon józanul cselekednémè ha az olvasó, és kölcsönöző könyvtárból oly könyveket kölcsönöznék a szokott kamat mellet, melyeket nem olvasnák? Ha valaha a világ mirőlunk is fog valamit

tudni, és magyar neveink irataikban előfordulnak, gondoljuké hogy némely betűinket abcéjükbe fogják iktatni?

14.

Egynéhány német nyelvén íratott magyar grammatika.

22. Versuch einer magyarischen Sprachlehre v. Paulus Beregszászi. Erlangen 1797. Először csak a mássalhangzók jőnek elő ily rendben: b c z cs d dz dzs dj f g gy h k l ly m n ny p r f s sz fz t ts tz ty z zs-'s j v. A hangzók ezek: á é í ó ő ú ü, a e i o ö u ü.

23. Meliböi ungarischer Sprachmeister. Preßburg und Pesth 1800. Nyolczadik kiadás. Betűrendbe következő: a b c d e f g h i j k l m n o p r s t u v y z. Az özsze-tett betűket csak említi.

24. Theoretisch = praktische Methode die magyarische Sprache binnen fünf Monaten, sehr leicht, und gründlich zu erlernen. Von Andreas Horváth. Preßburg. 1827. Betűrende: a á b cs cz d e ë é f g gy h i j k l ly m n ny o ö p r s sz t ts ty tz u ü v z zs. Csak egy Névragasztást, és 18 esetét állit: p. o. sas, sasé, sasnak a, sasnak, sast, sassal, sason, sasba, sasbol, sasban, sasért, sashoz, sasig, sasnak t. i. sasfelé, sasnál, sasra, sasrol, sastol.

25. Praktische ungarische Sprachlehre für Deutsche von Joseph von Márton. Fünfte verbesserte Ausgabe Wien 1828.

26. Praktische ungrische Sprachlehre für Deutsche in Fragen und Antworten. Von Johann

Grafen Mailáth Pesth. 1831. Ez már az új idő-
szakban készült, szép remény — Betűren-
de: a á b c z cs d e é f g gy h i í j k l lly m
n ny o ó ö ő p r s sz t ty u ú ü ű v z zs. —
Igen sokat hordhatnék még fel p. o. *Der Ver-
such einer ungarischen Grammatik.* Ofen 1828. *Un-
garische Sprachlehre für Schulen.* Ofen 1823. Ge-
lei István m. grammatikácskája Fejérvárott 1645.
Klein gyermekek számára 1789. Joannis Te-
legdi rudimenta priscae Hunuorum linguae 15-
98. Nagy György *Einleitung in die ungarische
phnlosophische Sprachlehre.* Wien 1792. Kö-
vesdi Mihály Grammatikája. Lőcsén 1690. sa't.
ezen utolsók nekem nincsenek azért csak em-
litem. Örülnék ha unalmat nem okoztam vol-
na ezek elszámolásával, talán némely ifjúk
szívesen is vészik.

45.

A ki a főt említett grammatikákat ösz-
vehasznítja, láthatja, hogy a múlt időszakból
e jelenre csak töredék, vagy inkább csak elő-
készületek maradtak. Láthatjuk, hogy nyelv-
ünk csak indulóban van ama nagy polcz fe-
lé melyen majd — ha nem az állhatlan szo-
kást de a józan észét vészjük okfőül — ural-
kodand! A szokás védelmezői, bátran marad-
janak megszokottságokban, csak az el nem
szokottak vegyék föl nyelvünk ügyét, nagyra
mehetünk. Hogy más nemzetek is a szokás-
on építették nyelvtudományukat ne csaljon
még bennünket, a miénkben kivételt lehet tén-
ni; mert a magyar nyelvvel együtt kivételre
látszik alkotva. p. o. Ázsiában és szomszéd-

ságában t. i. Görögországban szokás volt írni, kivéven a magyaroknál; minden nemzet a maga nyelvét műveli, kivéven a magyart; minden józan nemzetnek maga nyelvén vannak pénzei, kivéven a magyart; minden józan nemzet nem nyelvet, hanem tudományt tanul iskoláiban, kivéven a magyart; minden nemzet a maga boldogságát eszközteni látszik, a magyar hatendentiaját jól megvizsgáljuk kivétetik! Ha mindenben kivétettünk, vétessünk ki ezután is, de más értelemben. Különben is a jóbitandó nyelvbéli tárgy még nincs szokásban. A magyar birodalomban vagyon 12,000,000 ember, ennek csak $\frac{1}{3}$ része tudja *talán*, a magyar nyelvet, a másik $\frac{2}{3}$ része nem is esmeri jóformán. Ha azt akarjuk hogy ama két harmad rész megmagyarosodjék, el van döntve a kérdés valyon az észt kövessük, vagy a szokást. Nem mind egye ama két harmadrésznek most akár a már egy résznél szokottat, akár a józan principiumokon épültet elfogadni? Sőt nem fogadják sokkal inkább el azt, melyt felevesződséggel megtanulhatnak. A józan észen alapult magyar nyelvet két három árkuson tökéletesen előléhetne adni, ennek próba rajzát aláb látni fogjuk.

16.

Igy vètte át e folyó időszak a nyelvet a multtol, csupa zürzavar, alaptalanság, minden részeiben. A szók föles, és szükségtelen kinek kinek kénye szerint hozzájok toldott betűkkel czifrázva, vagy inkább terhelve vagynak. Számtalan betűk minden ok nélkül megkettőz-

tetnek, másokban a gyök betűi valamely képzelt szokásbeli szép hang ürügye alatt elváltoznak, a nyelv megtanulását a sok kivétel miatt nehezítik, a származtatást bizonytalanítják, a világosságot homályosítják, sa't. p. o. Csattog, csöppent, csattant, csörrent, rézzent, füttyent, füllent, szíppant, felleg, döczeigen, billen, szíppan, szíppant, szíppantás, moczczan, zörren, lobban, lobbant, rokka, durran, durrant, durrantás, pattan, pattant, patog, sa't. ezek úgy látszik a segítő rag *val vel* első betűinek elváltozása analogióján készültek, így: csat, csattal, csöp, csöppel, csör, csörrel, lob, lobb, fütty, füttyel, sa't. ezek helyett, csat-val, csöp-vel, csör-vel, lob-val, fütty-vel, sa't. ezekben a gyök csak egy betűvel iratik, a mi kitetszik a származtatásból; mint: csöp-eg, csöpög, csöpögés csöpögtet, csurog, csurgás, fütty, füttyöl, füttyölés, dobog, dobogás, zörög, zörögés, lobbog, sa't. ha nem írjuk: csöppög, füttyöl, dobbog, zörög, lobbog sa't. haszontalanság, ez is, csöppent füttyent sa't. Ha homokon nem akarunk építeni, ezeket így kell írunk; csöpent, csörent, csören, loban, lob-ant, lobantás, füttyent, füttyentés. sa't.

17.

Vannak még más szók melyek két egy névű betűn végződnek, vagy is csak némelyek akarják úgy végezni. p. o. égen, fenn, kinn, házonn, utann, benn, bann, lóczánn, sa't. de ezek csak ugyan enyészni kezdenek.

Igy e következők is : helyett, között, mellett, felett, itt, ott, előtt megött, alatt, sa't. ide tartoznak némely muft részeszülők, olvasott, szántott, látott, vágott, rázott, metszett, ütött sa't. valyon meglehetneè mutatni hogy ezeket két tt-vel kell írni. Ilyek tovább; roszzsz, agg, hoszzsz, váll, mell, toll, áll, árr, orr, logg, függ, hall, forr, hull, szenyyn, olyly, melyly, telyly, sa't. jóllehet ezen utolsók a birtokosnévekből megmagyarázhatók. t. i. még nem egyezhettek, így kellè a birtokost írni, szenye vagy szenyne v. szennye; arany, aranya, aranyja, arannya, aranynya; homály, homályja, homálya, homálylya, homállya; al, alja, ala, allya; mely, melje, mellye, melylye; tel, tele, telje, tellye, telylye, sa't. így lassankint a gyökekben megtartották a kettős betűt, most eznél nem igen van a nyelvben nagyobb bizonytalanság, és úgy még van a kettőzet vagy j a birtokban szokva, hogy a ki így merészelné írni: czéla, papa, kalapa, bota, öcse, karda, sa't. talán ki is nevetetnek, és még is így kell írunk józanul, valamint hogy írjuk; lába, háza, vére, széke, sa't. vagynak mások melyeket a köznép máskép mond, a könyvekben is máskép íratik, mint: föld, zöd, bót, vögy, mónár, óma, szóma, sa't. a köznép nyelvén; az író nyelven pedig, föld, zöld, bört, völgy, tölgy, molnár, alma, szalma, sa't. valyon melyik a gyök? ha nem tudjuk: melyeket kell; talán az elsőt követni? hiszèn kiki látja, hogy mind

a hely gazdasága, mind pedig a szép hang azt jovalja sa't.

18.

Ezèknél sokkal szèmbetünőbb az accusativus formálásában a rendetlenség, ugy nem különben a töbes szám alkotásában is. Előszér is temérdek szók gyökei elrontatnak, pedig talán mindèn ok nélkül, csupa ugy szoktságbol p. o. kényér, kényeret, kényerek; szél, szelet, szelek; tél, telet, telek; bél, belet, belek; agár, agarat, agarak; bogár, bogarat, bogarak; kosár, kosarat, kosarak; gunár, gunarat, gunarak; madár, madarat, madarak; kéz, kezet, kezek; levél, levelet, levelek. Valyon kitől füg eznek rendbe szèdése, minmagunktól, vagy valami égi lénytől? Ha lèhet, huszárt, kalmárt, hinárt, kulcsárt, mocsárt, vért, czélt, sa't. mért nem kényért, szélt, télt, bélt, agárt, bogárt, kosárt, gunárt, kézt, házt, levélt sa't.? bogárok, kényérek, kosárok, levélek, szélek, madárok, sa't. mászodszor vagynak más névek t. i. cz es d f g gy h k m p t ty v-n végződők, ezek után a t magányosan nem jól hangzik, hanem előtte egy hangzó közbetételét megkívánja; ezből aztan az következett, hogy a hangzókat mindèn megválasztás nélkül rakták a hol a kellet o-t, hol o kellet a-t tettek; söt végre oda is közbe tették hová nem kellet volna p. o. vaját, szij-at, fal-a-t, hal-a-t, tál-a-t; bot-o-t, vas-a-t, bót-o-t, bors-o-t, ök-rö-t, gyümölcsöt orv-o-t, koncz-

o-t, csont-o-t sa't. holot az egyszerűség azt kívánja hogy úgy írjuk mint ezeket; bajt, vajt, hust, vašt, angyalt, halt, asztalt, falt, vért, házt, mázt, azt, szijt, zajt, sa't.

19.

A birtokos névek harmadik személye alkotásában hasonlóképen igen szembetűnő rendtelenség uralkodik. Némelyek *ja je*, *a e ly* *lye*, vagy a mint a szók végződnek, *nya nye*, *tya tye* sa't. képzőt egyiránt használnak; mások mindég *ja je*-vel vagy kell vagy nem; sokan az utolsó betűket egészen megkettőzik, mások megrövidítve. p. o. akarata, akaratja, akaratya, akaratytya, akarattya; kert, kerte, kertje, kertye, kerttye; czél, czéla, czélja, czéllya, czélylya, czélyya; gyöngy, gyöngye, gyöngyje, gyönggye, gyönggye; kalap, kalapa, kalapja, kalaptya; föld, földe, földgye; sa't. Hát nem tudunké it valamit meghatározni. p. o. A mely név, akár egyes, akár kettős, akár egy akár két mássalhangzón végződjék, azokban csak *a e*-vel képeztessek a harmadik személy: mint: hab, haba; toll, tolla, kéz, kéze, víz, vize, csöcs, csöcse, öcs, öcse, báty, bátya, ágy, ágya, czél, czéla, mód, móda, csont, csonta, kalap, kalapa, föld, földe, sa't. Azok pedig melyek magánhangzón végződnek mindég *ja je* képzővel alkotásjanak; mint: erdő, erdője; nő, nője, vő, vője, labda, labdája, tó, tója, ló, lója, hó, hója, szó, szója, adó, adója; boszu, boszuja; szabó, szabója, sa't. a többes szám

pedig mért nem lehetne: sók, hók, tók, jók, lók, szók. sa't.

20.

Az igék gyökei elrontattak, s nyelvünk egyszerűségéből általok sokat veszített. Nem volna jób vissza hozni: aluszom aluszol, aluszik, aluszám, aluszál, aluszik, alusztam, alusztál, aluszott; fekszem, fekszől, fekszik, fekszem, fekszel, fekszik, feksztam, feksztél, feksztött; észem, észél, észék, észtem, észél, észett; iszám, iszál, iszék, sa't. Vagy talán nem jól, nem szépén hangzik? hát ezek: uszom, uszol, uszik; uszám, uszál, uszék; usztam, usztál, uszott; veszék-veszől, vesze; veszék, veszél, vesze; vesztem, veszél, veszett, toszom, toszol, toszik; toszám, toszál, toszék; sa't. Szükségesè az *ik* az igéknél? vesztenekè értelmökbül, ha elmaradnak? s nem volna jó egészen elhagyni mindèn igékbül? p. o. ész, isz, es, lép, alusz, gondolkoz, imátkoz, csusz, mász, úsz, fáz; ilyeket Erdélyben, sőt Debreczen körén is halottam. Midön ezekbül más igét alkotunk mindenkor elmarad az *ik*, vagy legaláb csak hátul tétetik, mint nem essentialis rész. p. o. bizik, biztat, bujik, bujtat, ellik, ellet, gyónik, gyóntat, iszik, itat, aluszik, alhatik, észik, észhetik, romlik, romolhatik, álmélkodik, álmélkodhatik. sa't. Valyon így voltè ez mindég, így maradjonè? mit mond a józan ész? — —

Vagynak több szók melyek különbféle tárgyat jelentenek, a miből gyakran homály támadhat. Voltak és vagynak írók, kik ezen tökéletlenséget, még szépségnek is tartják. A többek közt Verseghi magyar grammatikája 25 lapán azt mondja: A harmadik talpigazság az, hogy minél több tárgyat tud valamely nyelv egyetlen egy névvel értelmesen (értelmesen egy szó többet, magával ellenkèzik) jelenteni, anél tökéleteseb, mert rövideb. En ezt tagadom, de remélem mások is velem. A rövidség nem characteristicája a tökélynek, mert maga is oly idea, mely szükségét, fogyatkozást, hiányt, szükölködést jelent. Tökélyetes nyelv az, mely minden gondolható tárgyat tulajdon, azaz oly meghatározott néven nevez, melyt sèmmi más tárgyra alkalmazni nem lehet. Verseghi például, hozja itt eme latán szót *actio*, és 14 jelentését adja. 1. cselekvés, tétemény. 2. vád, pör. 3. azon iromány mely a vádolást magában foglalja. 4. előadás, mint *gratiarum actio*: 5. tanácskozás. 6. a szónokoknál, orátoroknál, és színjatszóknaál a test mozgása. 7. a színjáték tárgya. sa't. A magyarok istene mentsen még ily sok jelentésű, és sok ily sok jelentésű szótul. Igaz hogy nyelvünkben is vannak ily ál tökélyek, de úgy látszik sokkal természetesebek még is. p. o. Ér. 1. a testben a vér folyama, *vena* 2. a víznek csekély folyama, patak, csermöl, *rivulus*. 3. a gyök folyama, t. i. azon üreg a föld alatt, melyben

a gyök elnyulik; innét gyök-ér, melyt sokan hibásan a gyök helet vésznek: 4. a bányákban azon hoszudad érczmenetel, hol töb menyiségű ércz találtatik, mint máshol; ezből emez ige származott érad, éred, *originem ducit*; éredet, éradat, *orgio*, éredeti, *originalis*, éredés, *ductio originis* v. *potius actio originis*; éredj; — most ered éredet, éredés, éredeti, éredj, eregy, vagy épen erigy, lódulj; innét mivelő ige; éreszt, mint áraszt; most már ereszt, éresztés, talán innét van ér ige is? elér, fölér, mégér. Ilyen többjelentésű ez is ár; 1. czismadia eszköz, *subula* 2. vizár, vizbőség. 3. portéka ár *pretium* Illyen tovább szél 1. valaminek széle kalap, tál szél, *margo*; 2. szellő *ventus*; 3. tér melyből téred, térjed, terjed, széled, tereszt, terjeszt, sa't. Iz 1. sapor. 2. tag, *articulus* 3. iz száj betegség, inynyavala, 4. időrészt, p. o. már két izben valék beteg; 5. iz, *sudor*, innét izad, sudat izadság; izaszt, izasztás sa't.

22.

Nyelvünknek egy a legszépebb tulajdoni közül való az *ás és at et* képző, de valamint mindenütt a nyelvben, úgy it is csupa zavar van. Az *ás és* a nyelvtérmetészetéből soha sém jelént tárgyt, hanem cselekédetét, de a gondatlanok, vagy inkább a szokás erre nem ügyel. p. o. tojás, csak mivelést tesz, azaz a tyuknak amaz állapotát midőn tojik, nem pedig azon tárgyt mit tojott; írás, olvasás, imád-

kozás, olvasás, menés, évés, verés, futás sa't. Ellenben *at et* tárgyat, s többnyire a cselekedet következtét jelenti; s ez minden igénél így van, de hogy ellenkezőkép, vagy legalább az *ás és* képzőt akkor is használják, midőn *at et* kellene, ismét úgy van. Még kell ezeket egymástól különézni; p. o. tojás tojat, irás irat, kötés kötet, fejés fejet, gondolás gondolat, vonás vonat, verés veret, lövés lövet, felelés felelet, szövés szövet, kenés kenet, látás látat, vigyázás vigyázat, falás falat. Erdélyben így mondják: még egy falást sem ettem; nálunk, falatot sem ettem. Hazafiak ne bizjuk a vak esetre szép nyelvünket; s ha megszoktuk is: szép vetések vannak, nem mondhatjuk: szép veteték? sa't.

23.

Szembetűnő égyenétlenség, s rendetlenség van ama szókban különösen, melyek összedett betükön végződnek, ha azokból birtokos név formáltatik. Némelyek megkettőzve, de égyyszersmind megrövidítve írják. p. o. Vadász vadássza, láncz láncza, buzogány buzogánnya, gyöngy gyönggye, rongy ronggya; sa't. Mások még nem rövidítve; mint: vadászsza, lánczcza, buzogánynya, gyönggye, ronggya; sa't. egyébek sem megkettőztetve, sem megrövidítve, ha j-vel mint: vadászja, lánczja, buzogányja, gyönggye, sa't. Végre kevésébek, így: vadásza, láncza, buzogánya, gyöngye sa't. Ha az égyes be-

tükön végződők birtokosát csak *a* *e*-vel képezzük, sokkal inkább úgy kell az alkalmatlan kettősöket p. o. láb-a, szár-a, ház-a, viz-e, szív-e, öv-e, haj-a, száj-a hát nem jób így az öszvetetteket is írni: vadásza, lánca, buzogánya, gyöngye sa't. Nem lehet it nem érintenem e néhány szókat: atya, anya, bátya, öcse, néne. Ezeket némelyék így írják a birtokosban: attya, annya, bátya, öccse, nénnye. Valyon mit felel akár melyik rész ha kérdezik: mért írja p. o. atyja? vagy a másik attya? Ha nem írjuk kutya, kutyja, rucza, ruczja, csusza, csuszja, láda, ládja, kapa, kapja, csunya, csunyja, guta, gutja, buta, butja, utsza, utszja, kefe, keffe, szita, szitja, sa't. hanem, kutyája, ruczája, csuszája, ládája, kapája, csunyája, butája, utszája, keféje, szitája, sa't. mért nem írjuk ezeket is, atyája, anyája, bátyája, néneje; hiszen a töbesben így írjuk, atyáim, atyáink, atyáitok, atyáik; nincse hatalmunkban meghatározni, hogy mind azon névek, melyek magánhangzón végződnek *ja* *je*-vel formáltassanak a birtokosban; kitől félünk talán meghalt öseinktől? vagy utóinktól? hiszen ezek nincsenek nem üzennek pënnaharczot ellenünk. Vagy nem kellé gyanítanunk hogy amaz érintett névek talán tulajdonkép csak egytaguk? így: aty, any, báty, nén; legaláb a köznép szájában Veszprém vármegyében, igen gyakran hallám birtokosnak véve így; ata, atya, apa, ana, kivált a dajkák kisedő növedékeikkel ily módon baszélgetnek: jó a kis Jancsi ata, hol a Jóska

ana? sa't. A fosztó ragot hoszun szeretik írni, és mért? rövideden mondjuk; p. o. háztol; mondjaè valaki a ragban lévő o-t így mint eme szókban: ó hó, ló, só; az erdélyiek röviden írják. Vagynak kik talán hajba is kapnának ha néveiket végről y-al nem írnök, mert így nemesebek, mint i-vel, holott ezek csak melléknévek: mint pesti, budai, kisfaludi, kosztolányi, váradi, eszterházi, körmendi, gyarmati sa't. Hazafiak, kezdjünk józanulni; hát egy y a nemességünk! — A sinaiak nemességét kövessük inkább, kiknél a fiu nemesíti az apát, nem megfordítva. Igéinkben a parancsoló mód képzője j betű p. o. ad, adj, adjunk, adjatok; hord, hordj, hordjunk, hordjam; áll, állj, álljunk; vág, vágj, vágjunk, vágjatok; ver, verj, verjed, verjük, verjünk, sa't. mért változtatjuk el az s, sz, z, után ezen betűkké? nem mondhatjuké így: hozjuk, lásjuk, viszjük, sa't.

24.

Hogy juthatnak ily képtelenségek észembe, tudom sokan mondják olvasóim közül, — vagy talán nem is lesz sok olvasóm. — A kinek tetszik tartsa képtelenségnek, bohóságának, vagy akárminek, talán csak lesz egy kettő, ki szép szándékomat sejti. — Ha megvagyunk győződve, hogy a miveltség fő polczán állunk nyelvünkkel együtt, az ujitást, kivált a nagyobb ujitást nem csak helyben nem hagyhatjuk, sőt gátolnunk kell, mért 12 milliom

embért más vélekedésre bírni, szokásától elvonni nem kis munka, és minden haszon nélkül ezt akarni balgatagság, vagy talán észtelenség is volna; de ha megakarjuk esmerni, pedig megkell nolle velle, hogy még csak kezdünk lenni, ujitánunk kell, vagy inkább nem ujitani, mert azt szükség ujitani mi már roskad romlik, enyészni kezd, hanem alkotnunk kell. Ha szabad volt őseinknek nyelvünk materiáléját összevgyűjtögetni, nem szabad nekünk azból a jót kiválogatni, a tölünk gyűjtöttet hozzá adni, és ebből kívánságunk szerint építeni? — Vagy ha már építettek valamely sövény viskót, az adig közepén állhat, még a nagy épület egészen elkészül. Hazafiak tekintsünk vissza az elmultra, és előre a jövődőbe, kifogja meghatározni, hogy medig kell egy nemzetnek élni? nem tarthatunké számot néhány ezredre? a lefolyt idő ahoz, mely előttünk áll, csak egy hajnali derület, csak egy régi óra az egésznap idő még hátra van. Tölünk füg, hogy amaz időt, melyt a most legcsinosabnak tartott nemzetek már, ámbár csak távolról, sejtének, elérni. Tölünk füg nyelvünket Európában közzé tenni. Ha a szokás helyét a józanészt tennők alapul, oly nyelvet mivelhetnénk ki, mely könnyűségére, egyszerűségére, és szépségére minden nyelvet felül haladna, de a nemzetektől még is kedveltetnék. Allíthatni hogy a magyar nyelvet, ha czélirányosan tanítatik, két hét alatt, a ki akarja megtanulhatja; de érttem a ki akarja, nem pedig kényszerítetik, és ha a rossz szokáson győződelmes-

kedünk. Még kell jegyezni, hogy csak a nyelv természetét esmérő ügyes tanító segítségével; mivel a jó kimondást mint más nyelvekben is, könyvből nehezen, vagy épen nem lehet, hanem csak a tanítótól kell megtanulni. It adjuk a 15-dik czikben megígértetett próba rajzot, az öszvetett betük helét egyeseket, még pedig most ideig óráig, akár melyeket ajánlva, remélvén, hogy lesznek egyes betűink előb utób.

25.

A magyar nyelvben 40 egymástól különböző hang van, s azokat, e következő jegyekkel, melyeket betűknek nevezünk, fejezzük ki:

Aa, Áa, Bb, Cc, Cc, Dd, Dq, Ee, Èè, Éé, Ff, Gg, Yy, Hh, Ii Íí, Jj, Kk, Ll, Ll, Mm, Nn, Aa, Oo, Óó, Öö, Öö, Pp, Rr, Ss, Sz, Tt, Tt, Uu, Üü, Üü, Úú, Vv, Zz, Zz.

Ezek közül 15 magánhangzó: a á e è é i í o ó ö ő u ú ü ü; a többi mássalhangzó. Azon magánhangzók, melyéken vonat van, mind a' beszédben, mind a' versben hoszuk, a többik rövidek, de ha két mássalhangzó következik utánok, ezek is hoszuk. A hangrendnek ezek fő reguláji. — A magánhangzók három felekezetük: 1. mélyhanguak; mint: a á o ó u ú. Ezek a ragasztásban, vagy származtatásban csak mélyhangokat vésznek föl. p. o. tag,

tag-nak, tag-nál, tag-om, tag-ol, tagunk; vár-ok, vár-ás, vár-hat sa't. 2. Magoshanguk; mint: e è ö ő ü ű; ezek hasonlókép csak magoshangukat kívánnak; p. o. ver, ver-et, ver-het, ver-ünk; őz, őz-et, föld-es, tűz, tűz-el, sa't. 3. Éleshanguk, mint: é i í, melyék oly tulajdonságuk, hogy mind a mely mind a magos hangukkal öszvetéttethetnek; p. o. czél czél-nak, tél, tél-nek, ír, ír-ok, írunk; hisz, hiszék, hisz-ünk; sír, sírunk; int, intünk sa't. — Ha két szó tétetik öszve, melyeknek egyike mely, a másika magoshangukból áll, oly hangu rag járul hozzá, milyen az öszvetett szó utórészében van. p. o. Karszék, karszék-nek, szekér-út, szekér-útnak. — Az *a e* ha a' szók végén állnak, s valamely rag járul hozzájuk, elváltoznak, t. i. az *a á-ra*, az *e é-re*. p. o. atya, atyá-nak, néne, néné-je; de a *ság ség* és *i* ragok előtt, változatlan maradnak. p. o. durva, durva-ság, büszke-ség, Buda, Buda-i. — A szótagok úgy választatnak el, mint a' származtatásban öszvetéttethetnek. p. o. ház, ház-os-ság, ház-i, ház-vá, ír, ír-unk, ír-ék, ír-at, füst, füst-öl, füst-es, füst-ölg, lév, lév-et, léves-ül-het. sa't. A pont-böket-után, a versek kezdetén, nem különben a személyék, familiák, országok, városok, faluk, puszták, folyók, heg-yeek tulajdon neveit nagy betűvel írjuk; p. o. János, Koltai, Varsó, Lengyelország, Badacson, Maros. Ugy a' megszólításban, ezimekben; mint: Nagyságos, Nagy Méltóságú Gróf, Püspök, Tekintetes, Felséges, sa't. de ezeket csak szokásból írjuk, mert ez mind irathatnék kis-betűvel is.

26.

A név 1. vagy valamely tárgyat, azaz személyt és dolgot, 2. vagy tulajdonságot, 3. vagy mennyiséget, 4. vagy birtokat és személyt azaz birót együt jelent. A névek előtt többnyire *az*, vagy ha a szó mássalhangzón kezdődik *a*, mely kis beszéd részt névmutatónak mondunk, szokott állni. Vannak mintazáltal esetek, melyekben, a névmutató kimarad. Így 1. A személyek, familiák, világrészek, országok, városok, faluk, hónapok, üdnapok névei előtt: p. o. János, Afrika, Anglia, Varsó, Budakeszi, Mátra, Pünkösöd, Július sa't. 2. Eme kérdések után: mi az? könyv; kicsoda? süveg; kicsoda? ki az? tanuló; kik azok? lányok, gyermekek; mit p. o. vészöl? órát.

A névek már fölebb említett tulajdonságokra nézve, többfélék:

1. *Tulajdon név*, mely egy különösen még határozott, sa' többi hozzája hasonló tárgyak közül maga néven kiválasztot tárgyat, vagy személyt jelent: p. o. Ha mondom várost láttam; város köznév, ugyan is nem tudni melyik várost láttam, de így: Pestet láttam, *Pest tulajdon név*, mivel a városak közül egyet külön, s tulajdon néven említék.

2. *Köznév*; mely mindén féle egynemű tárgyat jelenthet. p. o. Embér, némbér, élet, halál, esztendő, hónap, tél, nyár, tűz, víz, szabadság, sa't.

3. *Melléknév*, mely a személy és tárgy tulajdonát, milyenségét jelenti. p. o. szép,

rút, nagy, kicsiny, fejr, fekete. sa't. A melléknéveknek két fő tulajdonságok van. a) A névek előtt változatlan állnak; mint: szép kert, szép kerték, szép kerteket szép kertekben sa't; de ha köztök, és a névek közt névmutató van; ismét a névek után, vagy ha magányosan állnak névek helyet, akkor változnak. p. o. szépek a kerték, a kerték szepék, a heggyek zódek, a jókat még jutalmazja, a roszakot megbünteti. b) Két hasonló lépcsőt vesz föl; az első: *ab ob eb* vagy ha a melléknév magánhangzón végződik csak *b*, mely eme szóból *bő* változott ezékké, a hangzók osztálya szerint; a második lépcső *leg*, mely az első elébe tétetik, minden változat nélkül. p. o. nagy, nagyob, legnagyobb; hoszu, hoszub, leghoszub; idős, idősebb, legidősebb; keserű, keserűb, legkeserűb. sa't.

4. *Számnév*, mely oly tulajdonságu mint a melléknév, a névek előtt, hol többnyire áll, nem változik, de a név után, vagy magányosan, változik, azaz ragad; különös tulajdonsága pedig az, hogy a néveket mindenkör egyes, számban kívánja. p. o. tizenkét forint, tizenkét forintot, tizenkét forinton, sa't. tizet, huszat, huszban, ötvennek, sa't. — A számnévnek következő fajtái vannak. a) *Sark szám* ezen kérdésre, hány? egy, kettő (név előtt két) három, négy, öt, hat, hét, nyolcz, kilenez, tiz, tizenégy, tizenkettő; sa't. Innét igehatározók készülnek eme kérdésre, hányan? hányszor? ketten, hárman, négyen, öten, hatan, héten, nyolczan, kilenczen, tizen, sa't; egyszer kétszer, három-

szor, négyszèr, ötszèr, hatszor, hétszer, nyolez-
 szor, sa't. *b) Rendszám*, ezen kérdésre,
 hányodik? egyedik, kettődik, harmadik, né-
 gyedik, ötödik, hatodik, hetedik, nyolcza-
 dik, kilenczedik, tizedik, tizènegyedik, sa't.
 ezekböl lesznek igehatározók eme kérdésre,
 hányadszor? hányadikszor? egyedszèr ket-
 tődszer, harmadszor, négyedszer, ötedszèr
 sa't. *c) Sokszorozószám*, eme kérdésekre,
 hányos? hányrétű? egyes, kettős, háromas,
 négyes, ötes, hatos, hétes nyolczas, sa't. egy-
 rétű, kétrétű, háromrétű, négyrétű sa't. *d)*
Osztószám, ezen kérdésre, hányfelé? hányan-
 kint? hányféle? egyfelé, kétfelé, háromfelé,
 négyfelé, ötfelé, hatfelé; egyenkint, kettőn-
 kint, háromkint, négyenkint; egyféle, két-
 féle, háromféle, négyféle. sa't. Ezek inkább
 igehatározók.

5. *Birtokasnév*, ez oly beszédrész, mely
 a személyt, vagy akármely birót és annak bir-
 tokát egy szóban jelènti; azaz: *ki és mit*
bir, mint: ház-om, ház-od, ház-a: *ki miket?*
 mint: ház-aim, ház-aid, ház-ai; *kik mit?*
 mint: ház-unk, ház-atok, ház-uk; *kik miket?*
 mint: ház-aink, ház-aitok, ház-aik; *birnak*.

Ezèn birtokas névek négyosztályuk.
 Az első osztályra azok tartoznak, melyék
 egy birót, és egy birtat; a másodikra azok
 melyék hasonlókép egy birót, de már töb
 birtat; a harmadikra azok, melyék töb birót,
 de csak egy birtat; a négyedikre végül azok,
 melyék töb birót, és töb birtat jelèntenek.
 — A mely névek magánhangzón végződnek,
 azok, harmadik személye az első osztályban

ja je vel, melyek mássalhangzón végződnek,
a e vel képeztetik; a' többi személyek képzését
 is láthatni e következő táblában:

1. O s z t á l y.

Ház-om, ház-od, ház-a,
 labdá-m, labdá-d, labdá-ja,
 atyá-m, atyá-d, atyá-ja,
 erdő-m, erdő-d, erdő-je,
 ős-em, ős-ed, ős-e,

2. O s z t á l y.

ház-aim, ház-aid, ház-ai,
 labdá-jim, labdá-jid, labdá-ji,
 atyá-jim, atyá-jid, atyá-ji,
 erdő-jim, erdő-jid, erdő-ji,
 ős-eim, öse-id, ős-ei.

3. O s z t á l y.

ház-unk, ház-atok, ház-ok,
 labdá-nk, labdá-tok, labdá-jok,
 atyá-nk, atyá-tok, atyá-jok,
 erdő-nk, erdő-tök, erdő-jök,
 ős-ünk, ős-etek, ős-ök.

4. O s z t á l y.

ház-aink, ház-aitok, ház-aik.
 labdá-jink, labdá-jitok, labdá-jik.
 atyá-jink, atyá-jitok, atyá-jik.
 erdő-jink, erdő-jitek, erdő-jik.
 ős-eink, ős-eitek, ős-eik.

Ezén képzők, melyek a névekhöz ragadnak, e névmást jelentik: enyém téeđ, övé, enyéim, téeid, övéi, miénk, tiétek, övék, miéink, tiéitek, övéik.

27.

Névmás az, mely a név helét tétetik, hogy aznak ismétölete elkerültessék. A névmás többféle. 1. *Személyes névmás*; mely vagy magányos mint: én, tē, ő, mi, ti, ők, vagy kettőzett, mint: enyém, téeđ, övé, miénk, tiétek, övék. 2. *Mutató névmás*, t. i. az, ez, amaz, emez, ily, ilyen, oly, olyan, imilyen, amolyan. 3. *Viszszahozó névmás*; ki, a ki, személyről; mely, a mely, nemszemélyről; és mi, a mi. 4. *Viszszaható névmás*; mint: magam, magad, maga, magunk, magatok, magok. 5. *Kérdő névmás*; ki? kicsoda? személyről; mi? micsoda? nemszemélyről; milyen, melyik? mindenről. 6. *Birtokos névmás*; ez kétféle; *magánálló*; mint: enyém, téeđ, övé, enyéim, téeid, övéi, miénk, tiétek, övék, miéink, tiéitek, övéik; és névhöz ragadók, *ragnévmások*; mint főleb látok, a birtokos néveknél; em, ed, e, eim, eid, ei, ünk, etek, ök, ük, jök, eink, eitek, eik. 7. *Határozatlan névmások*; mint: valaki, sènki, akárki, kiki, valahány, valami, akármí, akármelyik, valamelyik, mindègyik, ègyik, másik, ègyéb, a milyen, menyí, minémü, aféle, eféle, mind, néhány, némely.

28.

Az ezig előadatott névek, tulajdon, köz, mellék, szám névek, ezek mindén fajai, névmások, azok fajai változatlanok s csak a személy, vagy tárgy kijelentésére vagynak alkotva. Hogy tehát nè csak a tárgyat tudjuk névezni, hanem a viszonyt, és irányzatot is mely köztünk, és a tárgy közt vagy on kijelenthesük, azaz; hogy gondolatinkat a tárgyról értelmesen elő terjeszthessük, némely részecskéket használunk, melyék névhatározóknak, sőt mivel mindig a' név után tétetnek, utoljáróknak is néveztetnek. Ezen utoljárók kétfélék: 1. Magányosan állhatók; ide tartoznak: alá, alól, alát, által, elől, előtt, ellen, *innen*, felé, iránt, *fogva*, felől, felőt, *gyanánt*, *helet*, kívül, közt, közé, körül, közül, *képen*, mögé, mellett, miat, *tul*, után; némelyek azok közül mint: belől, kívül, innen, alól, *tul*, *által*, *felül*, a névet, mely után állnak állópító esetbe kívánják p. o. Az árkon belől, a váraszon kívül, a Dunán innen, Pesten alól. Ezek a fekvő betűeken kívül így ragadnak: alá-m, alá-d, alá-ja, alá-nk, alá-tok, alá-jok, alát-am, alát-ad, alát-a, alát-unk, alát-atok, alát-ok, alól-am, alól-ad sa't. 2. Névhez ragadóknak, honnét névragoknak, vagy csak ragoknak néveztetethetnek, e következők: be ba, ben ban, ből bol bül bul, ért, ig, nál nél, nek nak, vá vé, ül, ul, an on en, ot at et, ra re, től tol, túl tul, hez hoz, val vel, al el; ezek mindén nehézség nélkül változatlanul járulnak a névekhöz s ezért névragasztásnak mondjuk,

(declinatio más nyelvben), mely, oly könnyű, oly egyszerű, hogy a gyermek mihelyt olvasni tud, minden névet ragazthat is. p. o. bor, bor-nak, bor-nak, bor-t, bor-tul, bor-ig, bor-ért, bor-val, bor-ba, bor-ban, bor-bul, bor-ra, bor-rul, bor-nál, bor-hoz, bor-on, bor-vá, bor-ul; ez, ez-nek, ez-nél, ez-t, ez-től, ez-ig, ez-vel, ez-be, ez-ből, ez-re, ez-ről, ez-nél, ez-höz, ez-en, ez-vé, ez-ül.

29.

Ez így még végbe minden kivétel nélkül, csak a' *t at ot et ét* ragoknak névhöz' ragasztásáról azaz, a szenvedő eset képzéséről, kelle következőket megjegyezni. — Azon névek, melyek magánhangzón, és j l, ly n ny r s sz, z, zs mássalhangzón végződnek, a szenvedő esetét *t* betűvel képzik. p. o. só-t, erdő-t, mező-t, kapu-t, szó-t tó-t, hó-t, baj-t rajt-t, vaj-t, bál-t, asztal-t, levél-t, bét-t, czél-t, fogoly-t, bagoly-t, len-t, bárány-t kenyér-t, határ-t, kosár-t, hus-t, vas-t, lovászt-t, ész-t, az-t, ez-t, amaz-t, ház-t, guzs-t, varázs-t, darázs-t. sa't; de ha a szó két mássalhangzón végződik, a *t* előtt hangzót kíván: mint aláb látni fogjuk. A mely névek pedig: b cz cs d ds f g gy h k m p t v mássalhangzón végződnek, a szenvedő esetét képző *t* előtt hangzót kívánnak, mivel a *t* eme betűkkel nehéz kimondásu. Ama hangzók közbetételénél e következőkre szükség figyelmezn: 1. Ha a szó végső tagában *a á* hangzó van, *o* tétetik a *t* elébe. p. o. tag-ot, vám, vám-ot, világ, vi-

lág-ot, sa't. 2. Ha a szók utolsó tagában *o* *u* van, a tétetik p. o. kut, kut-at, út, ut-at, bot, bot-at, csont, csont-at, sa't. 3. A mely szók vég tagában *ö ü é* van *e* közbetételt kívánnok, p. o. öv, öv-et, föld, föld-et, csöcs, csöcs-et, göcs, göcs-et, szék, szék-et, vég, vég-et, sa't. 4. A mely szók végtagában *e* van, è tétetik közbe, p. o. ev, ev-ét főleg, főleg-ét, fürgeteg, fürgeteg-ét, szőnyeg, szőnyeg-ét. sa't. 5. Némely *og, ok, om, eg, ek, em, ök*-ben kiménő, leginkább kéttagu szók, de töb taguk is, kivált, *alom além*-ben kimenők, a szenvedő eset képzésekor az utolsó tag hangzóját kihagyják; mint: dolog, dol-g-ot, átok, át-k-ot, féreg, fér-g-et, verem, ver-m-et, hatalom, hatal-m-ot, győzödelém győzödel-met. sa't.

30.

A töbes szám képzése következő módon történik. Azon szókban, melyek magánhangzón végződnek, *k*-val képeztetik. p. o. erdő, erdő-k, esztendő, esztendő-k, ernyő-k, kéztyű, kéztyű-k, szabó, szabó-k, urfi, urfi-k, hó, hó-k, nyári, nyári-k, kefé-k, tó, tó-k, sa't.

A mely névek pedig mássalhangzón végződnek, következő regulák szerint alkattik töbesök: 1. Ha a szó utótagában *a á* van; *ok* képzőt kíván, p. o. tag, tag-ok, virág, virág-ok, kosár, kosár-ok, part, part-ok, bárány, bárány-ok, sa't. 2. Ha az egyes szám végtagában *o u í* van, *ak* képzővel léssen a töbes szám, p. o. toll, toll-ak, fog, fog-ak, híd,

híd-ak. 3. A mely szókban *é* *ő* *ü* *i* *é* hangzó van, a vég szótagban, azok többese *ek*-kel formáltatik. p. o. föld, föld-ek, öv, öv-ek, göcs, göcs-ek, gyümölcs gyümölcs-ek, szép, szép-ek, szél, szél-ek, víz, víz-ek, heggy, heggy-ek, szög, szög-ek, sa't. Némely kivált *ég*, *ék*, *og*, *ok*, *om*, *alom*, *elem* - ben kimenő többtagu szók, a töbes szám alkotásakor az utolsó hangzót kihagyják. Ilyek: akol, ak-l-ok, álom, ál-mak, fész-ek, fész-k-ek, sa't.

31.

Az ige, oly beszédrész, mely létet, cselekedést, szenvedést, levést jelént, melynek négy móda, öt idője, három személye, és két száma vagyon. Az igék ugyan igen sokfélék, és még is csak három igeragasztási tábla van, mely szerint ragadhat minden ige, csak egy két rendetlent kivéve. Az ige ragasztásnak első formája határozatlannak, a második határozottnak, a harmadik *ik*-es vagy szenvedő formának hívattatik. Az elsőre tartoznak minden igék, kivévén az *ik*-kel végződő közép, és szenvedő igéket. A másodikra tartoznak bizonyos, és meghatározó cselekvő igék. A harmadikra tartoznak az *ik*-es, és szenvedő igék, melyek az elsőől kivételtnek. Az igék sok fájaiból csak némely névzetésbeket említék.

1. *Mivelő*, vagy *cselekvő ige*; ez kétféle; meghatározott p. o. *őt veri*, vagy határozatlan; *valakit ver*.

2. *Közép ige*; ez is kétféle; *ik*-kel végződő, mint: *hizik, bizik, aluszik, gondolkodik, lépik sa't*; és nem *ik*-kel végződő, mint: *jár, kel, fűg, áll, fut, foly csusz, ég, sa't*. A közép igékből *tat tet at et* képzővel művelőket lehet formálni, de akkor az *ik*-esékből az *ik* kimarad; p. o. *jár, jártat, fut, futtat, bizik, biztat, lépik, léptet, foly, folyat, ég, éget, sa't*.

3. *Szenvedő ige*; ez oly sze vedést jelent, mely külső okból származik. A szenvedő ige a művelőbül alkatik eme képzőkkel: *atom, atol, atik, atunk, attok, atnak; etem, etél, etik, etünk, etténk, etnek*. p. o. *vágatom, vág-atol, vág-atik, vág-atunk, vág-attok, vág-atnak, ver-etem, ver-etél, ver-etik, ver-etünk, ver-ették, ver-etnek*.

4. *Míveltető ige*; ez oly tuajdonságu, melynek erője által nem mi magunk cselekszünk, hanem másnak parancsoljuk, hogy ezt vagy amazt cselekedje még; alkatik minden művelő igéből *tat tet at et* képzőkkel. p. o. *von, vontat, vág, vág-at, keres, kerestet, ver, veret*. Ezen igének némelyszemélye, és idője, a szenvedővel egészen megegyez, és még is könnyen megkülönböztethetni; mivel a' míveltető szenvedő esetet, a' szenvedő pedig fosztó esetet kíván. p. o. Én tanítatom Jánost, míveltető; én tanítatom Jánostul, szenvedő; én Pétert megfogattam, míveltető; én Pétertől megfogattam, szenvedő ige.

5. *Tèhető ige*; ez minden nemű igékből, (kivéven a' szenvedőt melyből nem szokás) *hat, het* képzővel formáltatik; de midőn az

ik-esből leszzen, az *ik* hátul tétetik. p. o. vár, várhat, ver, verhet, iszik, iszhatik, foly, folyhat, vág, vághat, visz, viszhet. sa't.

32.

Az ige határozott formába tétetik. 1. Ha előte, vagy utána azon egy mondatban tulajdonév szenvedő esete áll akár kívánjon az névmutatót, akár nem. Ide tartoznak a személyek, világrészek, országok, városok, tengerek, faluk, folyok, heggyek tulajdon névei. p. o. Varsót lengyelek védik, Britániát tartja leggazdagabbnak, a Tiszát regulázza, sa't. 2. Minden köznévek szenvedő esete mellett, ha azt névmatató előzi még. p. o. Az ajtót veri, a könyvet forgatja sa't. 3. Minden birtokas név szenvedő esete előtt, vagy után. p. o. Hazáját, ném esméri, időjét vesztégeti, sa't. 4. Az *ik*-kel végződő névek szenvedője előtt v. után. p. o. a szébiket választom, melyiket akarod? a jóbikat akarom. 5. Ha a szenvedő esetben tet mutató névmás *azt ezt*, vagy nyilván kitétetik, vagy ha csak alatomban értethetik is p. o. Azt hallom, azt mondják, azt beszélük, hirlelik, de nem hiszem, t. i. azt nem hiszém. 6. Ezen szenvedő esetben tett névmások előtt vagy után: *őt, őket, magokat, azt, amaszt, ezt, emézt, mindnyájokat, egymást*; p. o. szereti őt, gyűlölik egymást, szégyenlik magokat, amaszt gondolta, sat. 7. Ha az igék ezen részecsekkel: *át, be, fel, el, ki, le, még, össze, vissza*, sa't összetételnek, és ha a szenvedő eset előtt névmutató van. p. o. Átuszja a Dunát, elté-

kozolja a pénzt, sa't. 8. Ha két ige következik egymásra, s az utolsó előtt e következő szócsakból egy áll: hogy, hogyan, mi, mit, ki, kit, hol, hová, mért, mint, miként, merre; tulajdonkép it is alatomban értetik *azt*; p. o. látom, hogy irsz; tudom hogyan mulattál; hallottadè, mitörtént? mondottaè mit hallott! sa't. — Az igék nagy része kivált a kéttagu és, *ég, og, öt*-ben kiménók a' származ, tatásban, vagy ragasztásban, az utolsó hangzót kihagyják, mint: mozog, moz-g-ás, buzog, buz-gás, buz-gó, keser-ég, keser-gék, sa't. Az igeragasztás példája, e szerint lehet ragasztani minden igét:

1-ső v. határozatlan. 2-dik v. határozott. 3-dik v. közép és szenvedő.

J e l e n t ő m ó d.

J e l e n i d ő.

Vár-ok,	várom,	agg-ódom,
ver-ék,	ver-ém,	ver-etém,
vár-sz,	vár-od,	agg-ódol,
ver-sz,	ver-éd,	ver-etél,
vár-	vár-ja,	agg-ódik,
ver-	ver-i,	ver-etik.
vár-unk,	vár-juk,	agg-ódunk,
ver-ünk,	ver-jük,	ver-etünk,
vár-tok,	vár-jatok,	agg-ódtok,
ver-ték,	ver-iték,	ver-ették,
vár-nak,	vár-ják,	agg-ódnak,
ver-nek,	ver-ik,	ver-etnek.

F é l i g m u l t i d ő.

vár-ék,	vár-ám,	agg-ódám,
ver-ék,	ver-ém,	ver-etém,

vár-ál,
ver-él,
vár-a,
ver-e,

vár-ánk,
ver-énk,
vár-átok,
ver-étek,
vár-ának,
ver-ének,

vár-ád,
ver-éd,
vár-á,
ver-é,

vár-ók;
ver-ők,
vár-átok,
ver-étek,
vár-ák,
ver-ék,

agg-ódál,
ver-etél,
agg-ódek,
ver-eték,

agg-ódánk,
ver-eténk,
agg-ódatok,
ver-etétek,
agg-óának,
ver-etének.

M u l t i d ő.

vár-tam,
ver-tem,
vár-tál,
ver-tél,
vár-t,
ver-t,

vár-tunk,
ver-tünk,
vár-tatok,
ver-tetek,
vár-tak,
ver-tek,

vár-tam,
ver-tem,
vártad,
ver-ted,
vár ta,
ver-te,

vár-tuk,
ver-tük,
vár-tátok,
ver-tétek,
vár-ták,
ver-ték,

agg-ódtam,
ver-ettem,
agg-ódtál,
ver-ettél,
agg-ódott,
ver-etètt,

agg-ódtunk,
ver-ettünk,
agg-ódtatok,
ver-ettetek,
agg-ódtak,
ver-ettek.

R é g e n m u l t i d ő.

vártam volt, agg-ódtam volt a mult időhez
ver-tem volt, sa't. volt tétetik.

J ö v e n d ő i d ő.

vár-andok,
ver-endék,
vár-andasz,

vár-andom,
ver-endèm,
vár-andod,

agg-ódandom,
ver-etendèm,
agg-ódandol,

ver-endesz ,	ver-ended ,	ver-etendél ,
vár-and ,	vár-andja ,	agg-ódandik ,
ver-end ,	ver-endi .	ver-etendik ,
vár-andunk ,	vár-andjuk ,	agg-ódandunk ,
ver-endünk ,	ver-endjük ,	ver-etendünk ,
vár-andotok ,	vár-andjátok ,	agg-ódandotok ,
ver-endetek ,	ver-enditek ,	ver-endetek ,
vár-andanak ,	vár-andják ,	agg-dandanak ,
ver-endenek ,	ver-endik ,	ver-etendenek .

Parancsó és kapcsoló mód.

vár-jak ,	vár-jam ,	agg-ódjam ,
ver-jék ,	ver-jem ,	ver-etjem ,
vár-j ,	vár-jad ,	agg-ódjál ,
ver-j ,	ver-jed ,	ver-etjél ,
vár-jon ,	vár-ja ,	agg-ódjék ,
ver-jen ,	ver-je ,	ver-etjék ,
vár-junk ,	vár-juk ,	agg-ódjunk ,
ver-jünk ,	ver-jük ,	ver-etjünk ,
vár-jatok ,	vár-játok ,	agg-ódjatok ,
ver-jetek ,	ver-jétek ,	ver-etjetek ,
vár-janak ,	vár-ják ,	agg-ódjanak ,
ver-jenek ,	ver-jék ,	ver-etjenek .

K i v á n ó m ó d , J e l e n i d ő .

vár-nék ,	vár-nám ,	agg-ódnám ,
ver-nék ,	ver-ném ,	ver-etném ,
vár-nál ,	vár-nád ,	agg-ógnál ,
ver-nél ,	ver-néd ,	ver-etnél ,
vár-na ,	vár-ná ,	agg-ódnék ,
ver-ne ,	ver-né ,	ver-etnék ,

vár-nánk,	vár-nók,	agg-ódnánk,
ver-nénk,	ver-nők,	ver-etnénk,
vár-nátok,	vár-nátok,	agg-ódnátok,
ver-nétek,	ver-nétek,	ver-etnétek,
vár-nának,	vár-nák,	agg-ódnának,
ver-nének,	ver-nék,	ver-etnének.

M u l t i d ő.

vár-tam volna, ver-tem volna, sa't. A jelen-
tő mód mult időjéhez mindenüt volna tétetik.

H a t á r o z a t l a n m ó d.

vár-ni,	— —	agg-ódni,
ver-ni,	— —	ver-etni.

S z e m é l y e s h a t á r o z a t l a n.

vár-niom kell,	ver-niem kell;	agg-ódniom k.
vár-niod —	ver-nied —	agg-ódniod —
vár-nia —	ver-nie —	agg-ódnia —
vár-niunk —	ver-niünk —	agg-ódniunk —
vár-niotok —	ver-nietek —	agg-odniotok
vár-niok —	ver-niök —	agg-odniok —

R é s z e s ü l ő k.

<i>Jelen.</i> vár-ó,	ver-ő,	agg-ód-ó,
		ver-ető,
<i>Mult.</i> vár-t,	ver-t,	agg-ódott,
		ver-etett,
<i>Jöv.</i> vár-andó,	ver-endő,	agg-ódandó,
		ver-etendő.

Állapotjegyző.

vár-ván vár-va, ver-vén ver-ve, agg-ódván
agg-ódva, ver-etyén ver-etve.

Vannak ugyan némely rendetlen igék is, melyeket alig hozunk valaha rendbe, ámbár, nem lehetlen, s azokat különösen elő kellene adni, de nem czélom it grammatikát írni, hanem csak próbául adám e némely sorokat, hogy képzeljék olvasóim, mely könyvévén lehetnének nyelvünket csak akarnók. Nem lehet nem csudálni nyelvünk egyszerűségét, midőn e némely czikben fél ívén leírva látjuk; s nem tanulja-e még a középszerű elmével bíró is ezt egy nap? oh gondolat! egy nyelvet, még pedig a nyelvek szépebikét egy nap megtanulhatni. Volnának it igaz némely kivételek, de ha a szokás bilincseit leráznók ezek önkénytelenségné.

33.

Ha meggondolom mily nagy a szokás, és nevelés hatalma az embereken, hogy az, mi nekünk másokban oktalannak, észtelennek látszik és mi még is ahoz ragaszkodunk; nem remélhetem eme soraim sikerrel munkálását. De azért létegyem-e pènnám? nem bizonyítja-e a tapasztalás, hogy többszer remélünk haszontalan, mint megfordítva? s azért felhagyjunk-e reményünkkel? mily boldogtalan lények volnánk, ha nem is remélhetnénk! — Vagy talán nem is anyira a szokás és nevelésnek, mind az ész rejtekben létének kell

tulajdonítani némely visszaéléseket. Ném sajnáljuké anyi századok, sőt ezredek haszontalan lèfolását?! ezig nem miveltük azt mit kellett volna, mivel nem láttuk át, mit kell, ezután pedig azért nè miveljükè; mivel már ahoz mit nem kelle mivelnünk hozá szokánk? Ezredekig alig tèhettünk szèrt a józan észre, s most midøn már tulajdonunk kezd lènni, ismét ezredekig a rossz szokásnak áldozjukè föl?! Oh emberek, és különösen hazámiai! ezért adatottè onan felül észünk? hát czèltalanságra vagyunkè it? Nèm, nè! az ész, a józan ész követendjük, nè a szokást, nè a mechanismust. Ezig a szokás, szabott törvényt, ezután a józan ész. A rossz szokás örök feledékenységbe taszítatik vissza, a jó ellenben, mint ugy is a józan ész műve, következte, meghagyatik, és az észvel párosítatik; ezèken fogunk jövendøbè építeni. — Szinte láthatni miként küzdenek részint egész nemzetèk, részint ègyes emberek a józan észszel fölfegyverkezve, a rossz szokással. p. o. Mi, szokásból mind ezig idegen nyelvet tanultunk, és most a józan ész, a szokáson gyözödelmeskedni akar, magyarok kezdünk lènni, nè latinok. Mindenki türekedik a magyar nyelv terjesztésén, hogy a nè magyar magyarok is, magyar magyarokká lègyenek. Tudós társaság állítatott fel emeszent, sőt legszenteb czèlnak minél előbi elérhetésère. A munka elkezdett. Jutalmat nyernek az írók beküldetett, és a társaságtól jónak esmért s nyomtatásra érdemesített kézírataikért. Esztendõnkint a megjelènt mun-

kák legjobik szerzője kétszáz aranyval jutalmaztatik még, sa't. Minden hazafi lelke örül eme régen várt meglévésnek. — Örülök én is, s kívánom hogy nyelvünkre, ez által nemzetünkre és hazánkra ujs boldog időszakot kezdjen.

34.

Nincs egyéb hátra, mint az, hogy minden határinkon belül lakó akár minő nyelvű embertársunk megmagyarosodjék, még pedig nem csak akármikor, hanem minél előbb megmagyarosuljon. Itt bezég a bökenő. Sokan felakadnak ennek lehetőségén; de úgy látszik csak olyak, kik a szokást a józan ész elébe teszik. Azonban sok fűg a módtul; ha fonákul kezdünk hozzá, ha viszásan intézzük el munkánkat, száz, de talán kétszáz esztendő múlva, sőt soha sém érünk czélt. A ki tudja, és esmeri minő makaességgel ragaszkodik még a legaláb való nemzet is sajátosságaihoz, és a ki tovább meggondolja, hogy hazánkban nem egy kettő van ily sajátosságú nép melyt régi megszokottsága elhagyására, megtagadására, és újak elfogadására birnunk kell, eme munkát t. i. megmagyarosításokat, az ország legnagyobb munkája közé kell számálnia. Budapest közt kőhidat építeni ugyan nagy munka volna, és még is csak legyen arra szánt 20,000,000 ezüst forintunk zsebünkben, minden nehézség megszűnik, a munka v. a híd elkészül; de ellenben azokat 100,000, 000, ezüst forinttal sém fogjuk magyarokká

téhetni. Mit csináljunk tehát abban hagyjuk? épen nem, mert a pénznél még nagyobb kincse is lehet egy nemzetnek. Valamint hogy vagynak módok melyek által pénzre szert tesszünk és ezén módokat a pénznél sokkal többre kell becsülni; ugy vagynak más módok, vagy néha talán épen azok, melyek által ezén nagy munkát elvégezhetjük. Ezek mind számosak, mind pedig sokfélék lehetnek; de it szabad legyen négyet rövidség okáért említenem, melyek közül a nyelvterjesztő társaság, vagy Akadémia egyvel sém bir.

35.

Azon négy módot, mely által a sok nyelvű nemzeteket egynyelvűvé, azaz magyarra lehet tenni, röviden, és lépcsőnkint adom elő. Az első jó, a második jobb, a harmadik még jobb, a negyedik legjobb. Az első mód a sajtó szabadság. Ez ugyan igen későn vezetne célhoz, de midőn odá jutnánk oly erős lábon álna nyelvünk, hogy semmi szélvész, még nem rázná. Azonban körülményünkben, nem is legóhajtható. Még kellene határozni, hogy vagy csak a magyar, vagy akár mely nyelven kijövő könyvekre legyen sajtó szabadság. Az első esetben sokkal előbb célunkat érnénk, ámbar it is kellene félszázad igen könnyen, de ez nem volna tökélyes szabadság, és nem is lehetne kívánni sok jószívű de idegèn nyelvű hazánkfia megsejtése nélkül, ki nem oka hogy magyarul nem tud, vagy hogy nem magyar, hanem vizás systemánk.

A másik esetben, hogy mindèki szabadon irhasson akár mily nyelven, megengedjenek olvasóim, nem ajánlom, így talán hátra is menne nyelvünk; mert mind a haza, mind a nemzet, mind pedig a fejdelem iránt igen sok haladatlan vendégünk van kebünkben, kik békénket megzavarnák, vagy talán mi vagyunk olyak keblében?! — Egy kissé jób körülményben a sajtószabadság legfőb kincsünk volna: de ezt csak akkor óhájtsuk, midőn ot lészünk, hová előb el kell jutnunk.

36.

A nyelv terjesztésben főb helet foglal a második mód. Ez a hivatalok magyar nyelven folytatása. Nem is lehet képzőlni mily sebes lépésekkel haladna nem magyar nyelvű hazánkfiak közt magyarságunk. Ez oly mód, melytől a nép egy nyolezad részének élte füg. Csak gondoljunk még, ha a levei hordótul a k , a gyertya gyujtogatótul a pr . . . sa't.

— — — minő szemlátomást gyarapodnék a magyarság, mely hamar oda jutnánk, hová ez nélkül, csak néhány század mulva, vagy talán soha sem

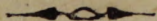
A módok közt, melyék által a hazai nyelv terjesztetnék, bizonyosb, sükeresb, természetesb, és sokkal czélirányosab az első, vagy főleb előadottaknál: A tudományok hazai nyelven azaz magyar nyelven tanítása, és tanulása. Ez oly mód, mely nélkül józanul nem is remélhetni a' nyelv elterjedését, és a nem magyarok magyarosulását. Az iskolákban, kívált télen, még a' legszegényeb faluban is megfordulnak a gyermekek, mert nehéz hinni hogy volna falu a hol épen senki sincs, ki a gyermeket, legaláb betűkre, és kevés olvasásra nem tanítaná, ha más nem valamely öreg aszszony, vagy ember. Miként kellené a tanítást elrendelni, nem czélom fejtegetni, ámbár nem volna sükségtelen; de más kaszálójába nem akarom vágni sarlómat; azonban hogy a magyar nyelv a' legkiseb iskolától a fő iskoláig tanitassék jovalom, ha minden tudományok magyar nyelven tanítatnak is, még pedig magyar nyelven. Ez talán visza tetszik némelyeknek, hogy a magyar nyelvet, ugyan azon kívánnám tanultatni. — A latán nyelvet latán nyelven tanítani nem okosság, a magyar nyelvet pedig min hazánkban nem magyar nyelven, még a nem tudók közt is, épen észtelenség. Ha idegen nyelvet a józan ész hazain kíván taníttatni, hát tulajdon nyelvünket min fogjuk előadni! Ez ugyan eleinte némelyekre nézve nehéz lèend, de csak eleinte, 5 — 6 esztendő mulva könnyű lesz, és mindég könnyebül; hát

ugyan azon vak eset szerint a jobágyok szül-
ethettek volna azok, mik mivagyunk, és meg-
fordítva — — — — —

— — — — —
— — — — —
— — — — —
— — — — —

Csak egyet akarok még befejezésül érinteni. Nyilván az Akademiának fő kötelessége leszen ez után minden tanítói hivatalra készülőket examinálni, és talán csak ő tőle kaphatni diplomát, mely által valaki tanító lehet, és nem a pater guardiantul v. provinciálistól fog a tanító választatni. Valóban kívánni is lehetett már, hogy oly legénykéek kikre a haza ifjusága bizatik, jóban megválasztassanak. Reményleni lehet azt is, hogy a jövőndő iskolai rendszer kidolgozása, elrendelése, folyamatba hozása egészen e társaság mély belátására leszen bízva; mert e nélkül sükeretlen, vagy legaláb nem nagy sükerü lèendföállása. Hihető ők fogják t. i. az Akademia tagai, eszközteni, hogy az Universitással szorosaban egyesüljenek, a Typographiát Pestre hazzák, és így szoros egybekötésben az egész tudományosságot birodalmunkban kormányozzák; az Universitas könyvtárát mely igen gazdag Universitasunk szégyenére föltte szégeny, bővítik, az iskolai fundust czelírányosban administrálják, sa't. Ily hiedelèmben vagyok az akademiáról, de mit is gondolhatnék mást, hiszen jó Fejdelmünk azért alkotá, vagy is engedé, sőt sürgeté föláltni, hogy a mi legjobbnak látszik, a mit leghasznosabnak

gondolnak a tagok, mivel töbszém többet lát,
tègyék, és használjak a nyelv terjesztésére.
Vegyed kedvesen ezen rënd nélküli, és za-
vart gondolatú sorokat jó hazafi, és esmérj
engèm is aznak.

OSZK

Nemzeti Széchenyi Könyvtár

H i b á k.

Lap	sor	olvasd.
15	9	azok — szók.
—	10	s — a.
26	23	Jegyzet, — Jegyzet.
27	4	melyék — melyék.
29	8	vastag, — követ.
—	9	követ — vastag.
42	1	olvasás — —
43	33	ba — be.

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

OSZK

Országos Széchényi Könyvtár

